بڕگەو بنەماکانی

پۆستمۆدێرنیزم

نوسینی: عەلی ئەسغەر قەرەباغی

وەرگێڕانی: عەلی ئازەرنیا

پۆستمۆدێرنیزم ئەو دیاردە هەمەگیرەیە، کەتارماییەکەی باڵی بەسەر جیهانی ئەمڕۆدا کێشاوەو وەك دەستەواژەیەك بۆ وەسفکردنی گۆڕانە بەربڵاوەکانی چەند دەیەی کۆتایی سەدەی بیستەم باسی لێوە دەکرێت. وێڕای ئەوەی کە تائێستاش پێناسەیەکی دیاریکراو سەبارەت بەم دیاردەیە نەدراوە بەدەستەوە بەڵام ئەو راستیە قبوڵکراوە کەهەلومەرجێك بەناوی "پۆستمۆدێرنیزم"ـەوە لەئارادایە. دەیەی ١٩٨٠ قۆناغی هێرشو گەشەسەندنو لەهەمانکاتدا گۆڕانی پۆستمۆدێرنیزم بوو. لەگەڵ ئەوەی لەماوەیەکی کورتدا چەندین جار روخساری خۆی گۆڕیو تەنانەت لەسەرە مەرگیش نزیك بۆوە، کەچی بەردەوام درێژەی بەگەشەکردنی خۆیدا. (ئیهاب حەسەن) کەیەکێکە لەوانەی بانگەشە بۆ پۆستمۆدێرنیزم دەکات لەساڵی ١٩٨٧ دا، نوسی:" سەردەمانێك ئەکادیمیستەکانی مەلا نوقتی خۆیان لەبەکارهێنانی وشەی پۆستمۆدیرنیزم دەپاراست، کەچی ئەمڕۆ ئەم وشەیە وەك تاقیکردنەوەی خولیاکان لەهونەرو فەلسەفەو بیناسازیو سەماو مۆسیقادا کارایی هەیە. تەنانەت دەرونزانی، زانستی ئایینی، مێژوو، زانستو تەکنەلۆژیاش بەدەر لەئەندێشە پۆستمۆدێرنستیەکان نەبووە". لەڕاستیدا سەرەڕای ئەوانەی ئاماژەمان پێدانپۆستمۆدێرنیزم کاریگەری لەسەر تەواوی لایەنەکانی ژیان داناوە لەوانە: سیاسەت، ئابوری، ئایین، ئەخلاقیات، ڕایەڵەو میدیاکانو تەنانەت "بونیادی هەست"و پەیوەندی نێوان مرۆڤەکانیش.

هەندێ لەفەیلەسوفانی پۆستمۆدێرنیزم، بۆنمونە فردریك جیمسۆنو ژان بۆ دریار، قۆناغی پۆستمۆدێرنیزم وەك حاڵەتی (پچڕانی دەرونی نوێی زەمەنو فەزا) پێناسە دەکەن. گریك ئۆئێنزو کانت فرامپتون بە"روداو"ێکی دەزانن کەرێکەوڕاست " لەگەڵ رمانی حەماسەتو باڵادەستی مۆدێرنیزمدا رویدا". رۆزا لیندا کراوسو داگلاس گریمپ، ئیدوارد سەعیدو گریگۆری ئالمێر، بەچاوی"چەمکی بان ڕەخنەیی"و "سیاسەتی لێکدانەوەو شیکردنەوەی ئەمڕۆ" سەیری دەکەن.

مەبەست لەهێنانەوەی ئەم نمونانە ئەوەیە کە لەلایەك ئاماژە بەوەبکەین کە پۆستمۆدێرن ناچێتە قاڵبی هیچ پێناسەیەکەوەو لەلایەکی تریشەوە پەنجەبخەینە سەر ماهیەتی ئەم دیاردەیە کەبەردەوام لەگۆڕاندایە. گۆڕانکاریەکانی پۆستمۆدێرنیزم هێندە بەگوژمو خێرا روو دەدەن کەبەڕاشکاوی ئەتواندرێ بگوترێ، پۆستمۆدێرنیزمی ئەمڕۆ لەگەڵ ئەوشتەی کە لەسەرەتادا بەم ناوە دەناسرا یاخود تەنانەت لەگەڵ پۆستمۆدێرنیزمی دە پانزە ساڵ لەمەوبەریشدا زۆر جیاوازە. پۆستمۆدێرنیزمی سەردەمی مارگرێت تاتشەرو ڕێگان کە لەئەمریکای لاتین بەگشتیو بەتایبەتیش لەئەرجەنتینو بەرازیلو مەکسیك بەپۆستمۆدێرنیزمی "راست" ناسراوە، لەبازرگانی ئازادو تیرۆریزمو بڵاوبونەوەی مادە سڕکەرەکان بەولاوە هیچ دیاریەکی تری پێنەبوو، لەکۆلۆمبیا بوەهۆی پەرەگرتنی کلتوری ڕۆكو پانكو کۆکایین، تاوای لێهات ئۆکتاڤیۆ پاز لەم بارەیەوە بڵێت: ئەم پرۆژەیە بەکەڵکی ئەمریکای لاتین نایەت. بەڵام کاتێك پۆستمۆدێرنیزمی "چەپ" سەریهەڵداو کەوتە ململانێ لەگەڵ ئەوشتانەی پۆستمۆدێرنیزمی "راست" بڵاویدەکردەوە، بووە کەرەستەیەکی بەکار لەپێناو نوێکردنەوەو وەزە بەخشین بەدروشمە سواوو بزرکاوەکان. ڕێکخراوە جەماوەریەکان پێکهاتنو باڵەکلتوریەکان پەیدابون، یەکێك لەو نمونانەش بزوتنەوەی(چیکۆ مێندز) بوو لەناوچەی ئامازۆن. لەگواتیمالاشدا (ڕێگا برتۆ منچۆ) سەرنجیدایە چەمکی بەرگری خەڵکی ئەو ناوچەیەو پۆستمۆدێرنیزمی گۆڕی بۆ کلتوری ململانێکردن. پێشکەوتنی ژنانی بەرازیل، جوڵانەوەی پێشکەوتنخوازە حاشاهەڵنەگرەکانی فنزوێلا، هەروەها دەرکەوتنی حیزبو گروپە کلتوریەکان، ئەمانە هەموی نمونەی بەرهەمی پۆستمۆدێرنیزمی"چەپ"ن[1] لەوڵاتانی ئاسیای باشوری خۆرهەڵاتدا. شێوەی کلتورێکی ئابوری نوێی بەخۆیەوە گرت کەپاپەندە بەبنەمای قەڵبو قەڵبسازیەوە. لەتایوانو سەنگاپورەو مالیزیادا کاڵا قەڵبەکان بەشێوەیەك دروستدەکەن کەجیا کردنەوەی کاڵای راستەقینە لەکاڵا ساختەو قەڵبەکان، تەنانەت بۆ خودی دروستکەرە راستەقینەکانیش کارێکی ئەستەمو مەحاڵە.

ماهیەتی پۆستمۆدێرنیزم بەجۆرێکە کەبەردەوام لەحاڵی گۆڕینی روخساری خۆیدایە، هەر بۆیە پێویستە بەردەوام لەدوایین گۆڕانکاریو دیدگاکانی بەئاگابین، لەگەڵ هەموو ئەمانەشدا تاکو ئێستا لەوڵاتی ئێمە شێوازی سەرەتایی ئەم دیاردەیە بەتەواوی نەناسراوەو نەخراوەتە بەر توێژینە وەك ئەوەی کە ئەوە چارەنوسی حەتمیانەی کلتوری ئێمە بێت کەتەنها لەروکەشی شتەکان بڕوانینو سەردێڕو مانشێتی بابەتەکان بخوێنینەوەو دڵمان بەکەلتوری زارەکی خۆشبکەینو هەموو شتێك پشتگوێ بخەین، پاشان بڵێین لەڕوداوە کلتوریە جیهانیەکان بەئاگاین. لێرەدا پێویستە ئەوەش بڵێین کەناکرێ بەتەنها خوێنەر تاوانبار بکەین چونکە کێشەکان لەگەڵ زۆربەی ئەو دەقانەی تاکو ئێستا نوسراون یاخود وەرگێڕدراون لەوەوە سەرچاوە دەگرن کەدیدی ئەوکتێبو گوتارانەی لەڕۆژئاوادا بەتیراژێکی کەمو، زیاتریش لەلایەن زانکۆکانەوە بڵاودەکرێنەوە، ڕویان لەخوێنەری خۆرئاوایەو هەریەکەیان سەرقاڵی وردەکاریو ڕەخنەگەلێکە

کەخوێنەری خۆرئاوایی ئاشنایە بەنەخشەی گشتیو نیوەی گوتارەکانی. خوێندنەوەی ئەم دەقە وەرگێڕدراوانە، هەرچەند وەرگێڕانەکەشیان بەوردیو ئەمانەتداریەوە ئەنجامدرابێت، بەهۆی نائاشنایی لەگەڵ باکگراوندی هەمان نەخشەی گشتیدا، لەسەر لێشێواویو بێزاری بەولاوە ئاکامێکی تری نابێتو خوێنەر دەرەقەتی نایەت. چونکە لەدەقەکەدا ئاماژە بەنیوە بەشە بنەڕەتیو سەرەکیەکە نەکراوە، بەشێکی بەهۆی ڕەوان نەبوونی وەرگێڕانەکانەوە نامەفهومەو بەشەکەی تری بەهۆی نائاشنایی بەو زاراوانەی تیایدا بەکارهاتون، خوێنەر دوچاری کێشە دەکەن . ئەوەشی کەدەمێنێتەوە هێندێك وشەو دروشمی نامۆیە. کارەساتەکە کاتێك دەستپێدەکات کە خوێنەر بکەوێتە گومانی ئەوەی لەخوێندنەوەی دەقەکە شتێکی هەڵکڕاندوەو بیەوێت تێگەیشتنەکانی خۆی بۆ کەسانی دی بگوازێتەوە.

بەهەرحاڵ، هەر ئەم گوێنەدانو کەمتەرخەمیە واقیعێك بەرجەستەدەکات کە لەڕاستیدا جۆرێك لەخراپ تێگەیشتنە. زۆرن ئەوانەی خۆیان بەڕوناکبیر دەزانن‌و دەڵین: کاتیك ئیمە تائیستاش بەمۆدیرنیزم ئاشنا نەبوین‌و بەتەواوی تاقیمان نەکردۆتەوەو هەنوکەش لەگەڵ زۆریك لەدیاردەو بەرهەمەکانی قۆناغی پیش مۆدیرنیزمدا دەژین، کوا پیویستمان بەپۆستمۆدیرنیزم هەیە! پۆستمۆدیرنیزم چی بوو کە ئەمرۆ پۆستمۆدیرنیزم بیت! نەپیشەسازی یەکپارچەو نەتەکنەلۆژیامان تاقیکردۆتەوە، نەکشتوکالی مۆدیرنمان هەیەو نەلایەن‌و ریکخراوی کۆمەڵایەتی- سیاسی کە لانیکەم لەرواڵەتدا بەعەقلانیەتەوە بەندبیت. خراپ تیگەیشتنی تر کە لەناو ستافی فەرهەنگو هونەردا باوە، ترسانە لەو ئەگەرەی کە نەکا پۆستمۆدیرنیزم شوینی مۆدیرنیزم بگریتەوە، بەڵام نابی ئەم خراپ تیگەیشتنانە ببنەهۆی کەمتەرخەمیو بەهانەیەك بۆ نائاشناییو نەناسینی ئەم دیاردەیە.

هەرگیز هەژاری فیکرییو فەلسەفیو نەزانی دەبارەی هەر چەمکیك، نەبۆتە مایەی شانازیو زانایی. ئۆکتاڤیۆ پاز، کەدەیگوت پۆستمۆدیرنیزم بەکەلکی ئیمە نایەت، پۆستمۆدیرنیزمی ناسیبوو، بەڵام ئیمە چی؟ ئایا ئیمەش هەمان شارەزاییمان هەیە یان دەبی دلی خۆمان بەفەرهەنگی شەفەویو زارەکی خۆشبکەین‌و هەمان گوتەی پاز دوبارە بکەینەوە؟ ئایا رەوایە وەکچۆن دەستی دەستیمان بەمۆدیرنیزم کرد ئاوهاش دەەستی دەستی بە پۆستمۆدیرنیزم بکەین، تا چل پەنجا سالیك بەسەرماندا تیپەریتو تازە تیبگەین کەئاشنای دیاردەیەکی گەردونی نەبوین‌و کاتیکش بیینەوە سەرخۆ بیینین ئیدی بووینەتە بازاریك بۆ بەکارهینانی کاڵا بیکەلكو بەسەرچوەکان؟ ئەدی ئەوەنیە زۆریك لەو هونەرمەندەکانمان، ملە چەماوەکانی پیکاسۆ بەلوتکەی مۆدیرنیزم دەزانن‌و ئیستاش، کە ئیستایە، لاسایی دەکەنەوە؟ ئەوەتا، ئیستاش رەنگ تیکەڵ دەکەن‌و خۆیان دەخەنە ئەو گومانەی کەوینەی تەجریدی دەکیشن؟

ئایا ژمارەی ئەو کۆلکە وینەکیشانە کەمن، کە بەخەیالی خۆبەمۆدیرنزانی، خۆیان بەدەست خاووخلیچك دەنوینن‌و کارامەییو شارەزایی هونەری وینەکیشان، بەهاوشانی خۆیان نازانن؟ دەکرا تارادەیەك گوی بەمۆدیرنیزم نەدریت، ئەویش بەهۆی ئەو تایبەتمەندیانەی کە هەیبوو، بەڵام ماهیەتی پۆستمۆدیرنیزم بەجۆریکە کە ناتواندری بەهیند نەگیریتو پشتگوی بخریت. فەرموی ئیمەیان نەکردوە بۆ سەر خوانی پۆستمۆدیرنیزم تابلیین جاری حەزمان لینیەو بابۆ دوایی بیت. چاك یان خراپ، خوازراو یان نەخوازراو، بەسەرماندا سەپیندراوەو لەتان‌و پۆی ژیانماندا تەنراوە. دیویکی بەلەسەبوی سەرکیشەو تارماییەکەی لەهەموو شوینیکدا بەدیدەکریتو گەورەو بچوکیش ناناسیت. پۆستمۆدیرنیزم لەو هەوایەدا کەهەلی دەمژین، ئەو بەهانەیەش کەدەلین پۆستمۆدیرنیزم تایبەتە بەجیهانی خۆرئاواوە قبولناکریت، چونکە کاریگەریەکانی لەهەموو شوینیکی گۆی زەویدا رەنگیان داوەتەوەو ئەم مۆدیلە روناکبیریە هاوچەرخە، هەمەگیرترین‌و بی وینەترین هیرشی کلتورییە بۆ سەر کۆمەلگە ناخۆرئاواییەکان. لەبەرئەوەی کەپۆستمۆدیرنیزم لەژیر ناوی تیۆریکی ئازادیخوازدا، بەرواڵەت پشتیوانی لەپەیڤی فرەلایەن‌و دیاردە فرە کلتوریەکان‌و هونەری دوورەگە دەکات، تەنانەت سەرنجدەداتە هونەری خۆجییو فۆلکۆریش، ئەوا تەواوی جیهان دەگریتەوە. ئاشکرایە کە سەرنجدان لەهونەری گەلانی نائەوروپایی، واتە ئەوانەی کە بەردەوام "ئەوانی دی" بوون‌و لەسەرانسەری میژودا بەرەو پەراویز راونراون، شتیکی سەیرو سەرنج راکیشە. ئەگەرچی وەك ماست بەلیوانەوە دیارە کەدواجار پۆستمۆدیرنیزم جگە لەخستنە پەراویزی راستیە نا خۆرئاواییەکان مەبەستیکی تری نیەو دەبی لەکۆلۆنیالیزمو مۆدیرنیتەدا بەدوای رەگوریشەکانیدا بگەریین، کەوابوو بۆ گەیشتن بەهەلسەنگاندنیکی دروستو گونجاو، پیویستمان بەناسینی تەواوی فاکتەرو رەهەندەکانی ئەم دیاردەیە هەیە. تا ئەو دەمەی کەبەدروستی نەیناسین، ناتوانین پەنجە بخەینە سەر لایەنە سلبیو ئیجابیەکانیو داکۆکیکردنیشمان شتیکی هەوەنتەیەو دواجار لەدوبارەکردنەوەی مانای کلتوریکی سەرزارەکی تیپەر ناکات. تا زیاتر لەگویی گادا بخەوین‌و نا ئاشناترین بەم دیاردەیە، ئەوا زەرەرو زیانی زۆرتر بەخۆمان‌و هونەرو کلتورەکەمان دەگەیەنین. دەبێ ئەو راستیەش لەبەرچاو بگرین کە خوێندنەوەو وردبونەوە لەپۆستمۆدێرنیزم دەبێتە هۆی پێداچونەوەو فەراهەمکردنی زەمینە بۆ خوێندنەوەی پەیوەندیەکانی نێوان مۆدێرنیزمو پۆستمۆدێرنیزم.

ئەوەی کە ئێمە لەسەردەمی پۆستمۆدێرنیزمدا دەژین گرێدراوە بەهەندێ بڕگەو بنەمای گشتیەوە.

١- ئەمڕۆ ئیتر بەشێك لە ئەندێشەکانی پێشکەوتن‌و عەقلانیبونی مەسەلەکان‌و ئەوەی کە مۆدێرنیتەی خۆرئاوای دروستکردو شەرعیەتی پێبەخشی، شیاوی قبوڵکردن نین، چونکە لەتیۆرو لێکدانەوەکانی خۆیدا، جیاوازیە کلتورییو کۆمەڵایەتیەکانی نەتەوەو گەلانی جۆر بەجۆری لەبەر چاو نەگرتوە.

٢- ڕۆژگارێك وادەزانرا دۆزینەوە زانستیەکان‌و گەشەسەندنی ئابوری، گەر لەخزمەت مرۆڤدا بن، ئەوا شەرعیەت پەیدا دەکەن؛ بەڵام ئەمڕۆ دوای چەندین سەدە دیاردەگەلێکی حاشا هەڵنەگرهەن ئەو راستیە دەسەلێنن کەپێشکەوتنەکان بەتەنها لەبەرژەوەندی گروپە تایبەتەکاندا بون‌و هەرگیز نەیانتوانیوە رێگە

لەدەستدرێژی و تاوانی دژ بەمرۆڤایەتی بگرن. پێشکەوتنی زانستو تەکنەلۆژیا نەك هەر بووە مایەی چەندین نەخۆشی، بگرە ناسنامە مرۆڤایەتیەکانی تـاكو کۆمەڵیشی لەقکرد.

ئەمڕۆ مرۆڤ لەبەرامبەر زانستو تەکنەلۆژیادا، گالیڤەرێکە*، هەندێ جار لەڕادەبەدەر گەورەو هەندێ جاریش لەڕادە بەدەر بچوکەو هەرگیز قـەبارەی پـڕ بەپێستی خۆی وەر نەگرتوە. لەم ڕووەوە مرۆڤەکان بەسەر دوگروپی جیاوازدا دابەشدەکرێن: گروپێك دەچنـە شـەڕی ئالۆزییـەکانو گروپێکـی تـر، پـێ بـەکۆتو زنجیری هەمان هەوڵو کۆششەکانی چاخی بەردین لەپێناو شەڕی مانەوە، لەمەیدانی ژیاندا ئێشك دەگرن. ئەمە یەکێکە لەلایەنە بەئێشو ئازارەکانی شکسـتی پرۆژەی مۆدێرن، کە بڕیار وابوو ببێتە پیشتیوانی سەرجەم مرۆڤایەتی.

٣- ئێستا ئیتر هیچ دڵنیاییەك سەبارەت بەو شتە نیە، کەبەکلتوری باڵاو سەروەرو پێشڕەو ناودەبرێتو، بەهادارتربێت لەکلتورە هـەژارترو کلتـوری ڕەشـۆکیو وردە کلتورۆکەو تەنانەت کلتورە ناوچەییە خۆجێیەکانیش.

٤- لەبارودۆخی مێژویی تەکنەلۆژیای ئەمڕۆدا چیدی "ڕاسـتەقینە"و "کۆپـی"، "سروشـتی"و "دەسـتکرد" لێکجیاناکرێنـەوە. تەکنـەلۆژیا بەرهەمهێنـەری زانیاریو بڵاوکەرەوەی ئێمەیجەکانەو بەسەر هەموو شتێکدا زاڵبوە . ئەمڕۆ لەقۆناغی سیسـتەمی سێهەمـی مۆدێرنـیزم، واتـە لەسـەردەمی "Simulation " مۆدێلو نمونـەکاندا دەژیـن. لـەم سیسـتەمەدا کـە لـەدوای دووەم جـەنگی جیهانییـەوە پێکـهات، بنـەمای تیـۆری سیسـتەمی دەسـەڵات گـۆڕدراو، هێماگـەریی بونیادییانە جێی ئابوری سیاسی مارکسی گرتەوە. ریکلامو پڕوپاگەندەو زانیاریو میدیاو تۆڕەکـانی تـری پـەیوەندی واتـە ئەوشـتەی کـەجاران وەك بەشـێکی لاوەکی لەقەڵەم ئەدرا، ئێستا شێوەی بنەڕەتی ترین بەشی بەخۆیەوەگرتوە. بەواتایەکی تر؛ نمونەو کلێشـەو هێماکـان شـوێنی بـەهاو چلۆنایـەتیو کـارایی بـەر هەمەکانیان گرتۆتەوە.

پێشتر وتمان کە پۆستمۆدێرنیزم لەدوو دەیەی کۆتاییدا دوچاری گۆڕانی بنەڕەتی هاتوەو، پێویستە لێرەدا ئاماژە بەهۆکارەکانیشی بکەین. پۆستمۆدێرنیزم زادەی جوڵانەوەی ڕەخنـەیی خۆرئاوایـە لەهونـەرو تەلاسـازیدا، کـە چـاودێرە بەسـەر پەرچەکردارگـەلی ڕاشکاوانە لـەدژی دەسـەڵاتی خنکێنـەری مۆدێرنـیزمو عەقڵانیـەتی ئامانجخوازو بڵاوبونەوەی هێڵێکی ئەندێشەیی کۆنو سواوی بڕوا بەسەروەر بونی نوخبەگەرایی کلتوری. ڕاپەڕینێکە لەدژی جوڵانەوەی ڕۆشـنگەری سەدەی هەژدەهەم کەبەنیاز بوو تەواوی هەڵوێستو ئەندێشە مرۆییەکان لەچوارچێوەی ئەندێشەیەکی دیاریکراوی عـەقڵو عـەقڵانیەتدا بگونجێنێت. هەمان ئـەو جوڵانەوە ڕۆشنگەریەی کەدەیویست بەگوێرەی شارستانیەتو کلتورو کۆمەڵگەی خۆی گەزو تەراو زویـەك بـۆ پێوانـە کـردنو هەڵسـەنگاندنی شارسـتانیەتو کلتورو ئەندێشەکانی تر بدات بەدەستەوە. پۆستمۆدێرنیزم لەسەرەتادا جوڵانەوەیەك بوو لەدژی ئـەو ئەندێشـە پـاوانخوازەی کـەخۆر ئـاوا، لـەدوو توێـی کلتـورو شارستانیەتەوە نەخشەی بۆکێشابوو. دەیویست تەواوی نەژادو نەتەوەو چینو توێژەکان بگرێتەوە، هـەر بۆیـەش هـەوڵی ئـەوەیدا کـەلێرەو لـەوێ هێنـدێك شـت هەڵبژێرێتو ئاوێتەی یەکتریان بکات. بەڵام لەئاکامی ئەمەدا، زاتو ماهیەتی خودی خۆشی دوچاری گۆڕان هـات. هێنـدێك لـەڕوداوە سـەرەکیەکانی بـواری زانسـتیو کلتـوریو کۆمەڵایـەتیو ڕۆشـنگەری دوودەهـەی ڕابـردو، نـەك هــەر بناغــەو بنــاوانی مۆدێرنیتــەیان وێرانکــرد، بگــرە ماهیــەتو ناســنامەی پۆستمۆدێرنیزمیشیان گۆری، کەئەوانیش بریتین لەمانەی خوارەوە؛

١- ئاشکراکردنی روی بابەتیانەی زانستی لەنوسینەکانی تامس کوهن، پۆل فیرابندو هەندی لەرەخنەگرە مارکسـیەکانی تـردا، کەدەسـتیانکرد بەرەخنـەگرتن لەزانستەکان.

٢- دارمانی هەمەلایەنەی فەلسەفەی دیرینی خۆرئاواو کەمبونەوەی بایـەخی ئـەو فەلسـەفانە لەنوسـینەکانی وەچەیـەکی نویـی فەیلەسـوفانی وەك لۆدڤیـك ڤیتگنشتاینو ژاك دریداو ژان بۆ دریارو ریچارد رۆتیو..

٣- پیداگری لەسەر بی سنوریی فیزیای کوانتۆمو ماتماتیك.

٤- پیداگری لەسەر پچڕانو نایەکسانیو بەردەوام نەبوونو هەبوونی جیاوازیە حاشا هەڵنەگرەکان لەمیژوودا. نوسینەکانی میشـیل فۆکـۆ نمونـەی دیـاری ئـەم پیداگریانەن.

٥- پەلهاویشتنی ریبازی "ریالیزمی جادویی" بەسەرکردایەتی بۆرخسو مارکیزو هەندی لەچیرۆکنوسانی ئەمریکای لاتین.

٦- پیداگری لەسەر گوتاری "ئەوانی دی"و نواندنەوەیان لەمیژوو، هونەر، مرۆڤناسی، کۆمەلناسیو سیاسەتدا.

٧- عەلمانی کردنو بەهیند نەگرتنی مەسیحیەتو وەدەرنانی لە کۆمەلگەی خۆرئاوا، وەك هیزیکی بەتوانای ئەخلاقی.

٨- سەرکەوتنی ئابوری بازارو دەرکەوتنی سەغلەتیەکانی زیان شوناسیو پەیدابونی دیاردەیەك بەناوی "هەلبژاردنی بەکارهین".

ئەم گۆرانکاریانە ناسنامەیەکی تازەیان بەپۆستمۆدیرنیزم بەخشی، هەربۆیە ئیتر پۆستمۆدیرنیزم بەتەنها بیر لەسـەر نگونکردنـی ئەندیشـەی رۆشنگەریو عەقلانیەتو دەنگبەخشین بەبیدەنگیەکان ناکاتەوە. خۆی بەهونەرو تەلارسازیشەوە نەبەستۆتەوەو، ئەو سنورەی بەزاندوە. کەسایەتیەکی فرەلایەنو فرەروخساری بەخۆیەوەگرتوەو رەگوریشەگەلیکی لەتانوپۆی ژیانی رۆژانەی خەلکدا تەنیوە. کەدەبی بەجیا لەهەر کامیان بکۆلینەوە.

مەبەستمان ئەوەیە کە لەزنجیرە بابەتێکدا، بەپێی تواناو بەزمانێکی ساکار وێڕای ئاشنابون بەڕەچەڵەك‌و پێناسەی پۆستمۆدێرنیزم، (هەرچەند ناچێتە قالبی‌و هیچ پێناسەیەکەوە) چاك‌و خراپ‌و ڕۆڵ‌و کارایییەکەی لەبوارە کلتوری‌و هونەریەکاندا بخەینە بەر توێژینەوە، بەڵام بەر لەوەی بچینە سەر باسی پۆستمۆدێرنیزم. پێویستە لەلایەك بەبڕگەو بنەما تیۆریەکانی ئاشنابین‌و لەلایەکی ترەوە، بەکورتی، ئەو ماناو دەستەواژانە بناسین کە لەمەو دوا بەرچاومان دەکەون. ئەگەر بمانەوێت بەپۆستمۆدێرنیزم ئاشنابین، دەبێت سەرەتا بڕگەو بنەماکانی مۆدێرنەو مۆدێرنیزم بزانین‌و لەجیاوازی نێوان مۆدێرنیتەو مۆدێرنیزەیش بەئاگابین، چونکە لەزۆربەی تێکستە فارسیەکاندا ئەم دەستەواژانە جێگۆڕکێیان کردوەو بەپێی سەلیقەی تاکەکەس خراونەتە نێو دەقەکانەوە. هەروەها دەبێ ئاماژە بەو خاڵەش بکەین کەئەوەی لەشیکردنەوەو پێناسەکردنی ئەم دەستەواژانەدا ڕونیدەکەینەوە گەلێك کورتەو هەندێ جار لەسنوری هونەرە شێوەکاریەکان تێپەڕناکات. بۆ ناسینی هەموو ڕەهەندەکانی پۆستمۆدێرنیزم، ئاشنابونی زیاتر بەپێناسەگەلی گشتی تری ئەم دەستەواژانە زۆر پێویستی.

هەرچەندە دوبارەیە، بەڵام بەرلەوەی لەبڕگەکانی پۆستمۆدێرنیزم وردبینەوە ئەمڕۆ دەبێ چاوەڕوانیکردنی دۆزینەوەی پێناسەیەکی تۆکمەو گشتی دەربارەی پۆستمۆدێرنیزم لەکەللەی خۆمان وەدەرنێین. پۆستمۆدێرنیزم ئەو پەریزادە ئەفسانەییەنیەکە تاریك‌و ڕونی بەیانی بینین‌و دەرزیەك بەنێو چەوانیەوە بکەین‌و بیکەین بەخزمەتگوزارو فەرمانبەرداری خۆمان. ئاڵۆز ترو قوڵهەڵماڵراو ترە لەوەی کەبچێتە ژێر باری پێناسەیەکی دیاریکراوە وە. ئاڵۆزیەکەشی لەوەدایە کە لەگەڵ هەموو شتێکدا هەم کوك‌و گونجاوە هەم دژو ناکۆکە. دژایەتی لەگەڵ مۆدێرنیزمدا دەکات کەچی ناوی خۆی لەوەوە وەردەگرێت. سروشتی ئاوێتەگەری پۆستمۆدێرنیزم، شێوەیەکی تری لەڕازو نهێنی پێبەخشیوەو لەم ڕووەوە وەك هێزێکی روناکبیری "کردە باوەڕ" ڕەفتار دەکات کەنەك هەر ناتواندرێ پەی بەگەوهەرەکەی ببرێت، بەڵکو پێدەچێت بەرگریکردن لەبەرامبەر هەندێ لەڕەهەندەکانی ڕەنگە شتێکی مەحاڵ بێت. سەرەڕای هەموو ئەمانەش، من لەو باوەڕەدام خستنەڕوی روخساری پۆستمۆدێرنیزم‌و ئاشنابوون بەبڕگەکانی، دەتوانێ ڕۆڵێکی یارمەتیدەر بگێڕێت.

بڕگەکانی پۆستمۆدێرنیزم

پۆستمۆدێرنیزم، هەروەك لەناوەکەیەوە دیارە "پۆستمۆدێرنیتە"یە. واتە ئیدیعای بەجێهێشتنی مۆدێرنیتەیەك دەکات کە بازیداوە بەسەر کۆندا. کەوابوو، بڕگەی یەکەمی پۆستمۆدێرنیزم ئەوەیەکە ئەوشتەی لە مۆدێرنیتەدا جێی متمانەبوە، لەسەردەمی پۆستمۆدێرندا سواوبێ متمانەیە. مۆدێرنیتە ئەچوە قالبێکەوە کە لەزمانی پیشەیی خوێندنەوە کلتوریەکاندا، بە"بان ریوایە" یان "ڕیوایەی گەورە" ناودەبرا. واتا ئەندێشە گەورەکانی وەك "عەقڵ"، "حەقیقە"، "کەلەپور"، "ئەخلاقیات"و "مێژوو" کەڕەوتی ژیانیان دیاریدەکردو مانایان پێدەبەخشی. بەڵام پۆستمۆدێرنیزم پێیوایە لەبەر ئەوەی ئەم مانایانە، لەگەڵ وردەکاریەکانی شیکاری‌و توێژینەوەی ئەمڕۆدا ناسازگارە، ئەوا ناوەڕۆکی خۆیان بەتەواوی لەدەستداوەو سەرجەم ئەو بۆچونانەی کە بەچەمکە ڕەهاکانی حەقیقەت‌و ئایین‌و زانست‌و عەقڵەوە بەندن لەمشتێك شتی دەستکرد بەو لاوە هیچی ترنین‌و هەمویان ماهیەتێکی تۆتالیتارانەیان هەیە. حەقیقەت ڕێژەییەو لەگەڵ ئەگەرو پێدوایستیەکانی خۆیدا، دەبێتە دراوسێی دیوار بەدیواری زۆرێك لەماناکانی تر. یاخود بەپێی بۆ چونی (ڕیچارد ڕۆتی) کە یەکێکە لەو جەمسەرانەی پۆستمۆدێرنیستەکان دەیپەرەستن، پێی وایە هیچ شتێك، سروشتێکی زاتی‌و گەوهەری تێدا بەدی ناکرێت کە بتواندرێ ڕاڤە بکرێت‌و دەربڕدرێت‌و هەموو شتێك بەرهەمی زەمەن‌و ڕێکەوتە. کەواتە یەکێك لەبڕگەکانی پۆستمۆدێرنیزم نکۆلیکردنە لە حەقیقەت‌و هەموو شتێك بەنسبی دەزانێت. ئەوەی لێرەدا جێی پرسیارە ئەوەیەکە ئەگەر عەقڵ‌و حەقیقەت لەئارادا نەبێت، زانست چ مانایەکی دەبێت؟ بەم پێیە، پۆستمۆدێرنیزم بەچاوی گومانێکی یەکسانەوە لەسەرجەم زانست‌و سەرچاوەکانی دەڕوانێت، هیچ جیاوازیەك لەنێوان زانست‌و جادو گەریدا نابینێت‌و وایدەبینێت کەزانست لەڕێگەی گەڕان‌و توێژینەوەوە دەستەبەر نابێت، بەڵکو لەڕێگەی تەسەوراتەوە فێردەبین. هەر بۆیە ئەفسانە لە فەلسەفە بەچاکتر دەزانێت‌و ڕیوایەی بەلاوە باشترە لەتیۆر، چونکە هەردوکیان لەسەر هەڵسوکەوتی مرۆڤ کاریگەری زیاترو قوڵتریان هەیە. ڤیتگنشتاین لای وابوو هەر چیەك کەهەمانە لەزمانەوەیەو هەر ئەم زمانەش، کاتیك دەیەوێ راستیەك شیبکاتەوە، تەنانەت لەلیهاتوانەترین‌و کارامەترین شێوەی خۆیدا، تژییە لەهەڵەو گومان. کەواتە ئایرۆنی باشترین کەرەستەیە کەمرۆڤ لەریگەیەوە مەبەستی خۆی دەرببریت.

بڕگەی دووەمی پۆستمۆدیرنیزم نکۆلیکردنە لەراستی. باس لەوەدەکات کە هیچ راستیەکی یەکجارەکی بونی نیەو، مرۆڤ لەو دیوی شتەکانەوە هەمان شت دەبینیت کەدەیەوی ببینیت، ئەمەش گریدراوە بەبارو دۆخی کات‌و شوین‌و بەوەشەوە کە تا چ رادەیەك‌و ریگەی بینینی چ شتیك بەمرۆڤ دراوەو چەمکی کلتوری میژووی لەسەر چ شتیك چەقیبەستبیت. لەمروەوە، تەنانەت لەزانستیشدا، ئاسانترین شت بۆ دۆزینەوە هەر ئەو شتەیەکە مرۆڤ بەدوایدا گەراوە. چەندە زانست لەدوایین ئامانجەکانی نزیکتربیتەوە، هیندەش لەپۆلینکردنی "تیۆری هەموو شتیك" واتە لە رەهەندە پۆستمۆدیرنیستیەکانی خۆی نزیکتردەبیتەوە. میکانیکی کوانتۆم دەمیکە شوینپیی گوتاری نیسبیەتی لەناوەندی زانستدا کردۆتەوە. تیشك توانی هاوکات هەم شەپۆل بیت‌و هەم

گەردیلەی ورد ، نائەبەدییو بەردەوامنەبونی ڕێسا زانستیەکانو نامومکین بونی پێشبینی کردنی قەبارەو تەوژمی گەردیلەیەك لە ساتێکی دیاریکراودا، ئاشکرا بونی ئەوەی کە ئەتۆمێك بە تەنها بریتی نییە لەپرۆتۆنو نیوترۆنو ئەلەکترۆن. بەڵکو چەندین جۆرە دەنگو درەو شانەوەشی تێدایە، دانبیانانی مرۆڤ بەنزمبونی ئاستی زانیاریەکانی لەزانستدا، سەر هەڵدانی تیۆر گەلی "قەیران" ، "کۆمپلێکستی"[2] و گەلێك گومانی تر، هەموو ئەندێشەکانی رامکردنو دەستنیشانکردنی ناوەندی زانستەکانی بەتەواوی لەناوبرد. خودی قەیران، وەك سیستمێکی بان مێژویی پێناسە دەکرێتو کۆمپلێکستی، بەهۆی سیستمە ئالۆزەکانیەوە، کارلێکردنی زنجیرەیەك هۆکاری سەربەخۆ بۆ ناو یەکتری فەراهەمدەکاتو جۆرێك لەڕێکخراوە سەرەتاییەکان دێنێتە ئاراوە. تێکڕای ئەم دۆزینەوانە لە ناوەندی زانستەکاندا مژدە بەخشی گۆڕانکاری بەربڵاونو مزگێنی پەیدابوونی راستیەکی نوێو سورشتێکی "خۆ ڕێکخەر"مان دەداتێ کە دەتوانرێ وەك راستی یەکجارەکی لەقەڵەم بدرێت. کەوابوو، مرۆڤ توانای ناسینەوەو لێك جیا کردنەوەی ئیمەیجو راستەقینەی دۆڕاندووە. هەروەها بڕگەی سێهەمی پۆستمۆدێرنیزم بەندە بەوەی کەمرۆڤ لەبری راستی لەگەڵ "چونیەکسازی- **Simulation** "دا روبەڕوبۆتەوە. پۆستمۆدێرنیزم تەواوی جیهان وەك گەمەیەکی ڤیدیۆیی دەبینێت کەتیایدا هەموو مرۆڤێك، یەکێکە لەفیگەرەکانی ئەم گەمەیە. هەڵدەبەزیو دادەبەزێ، لەسوچێکەوە بۆ سوچێکی تر رادەکات، لەزەویو ئاسماندا شەڕدەکاتو هەموو ژیانی، لەسەر بناغەی نمونەو نواندنو چونیەکسازییو ئیمەیجەکانەوە بیناکراوە[3]، هیچ کامیان پەیوەندی بەراستیەوە نیە. ژان بۆدریار هێرشی سەربازی ئەمریکا بۆسەر عێراق بەیەکێك لەدیاردەکانی پۆستمۆدێرنیزم دەزانێتو چەند ڕۆژ پێش دەستپێکردنی هێرشە کە لەدیمانەیەکدا بەڕاشکاوی ڕایگەیاند کەجەنگ هەرگیز ڕونادات‌و هەموو شتێك ساختەو دەستکردە. بۆدریار ڕای وابو کە ئەمە گەمەیەکی ڤیدیۆییە لەسەر شاشەی تە لەفزیۆنی جیهان. تەنانەت دوای ڕودانی جەنگەکەش هەر سور بوو لەسەر قسەی خۆیو دەیگوت: "شەڕی کەنداو ڕوینەداوە[4]." لەبەر ئەوەی لەدیگای ئەودا ڕاستی بوونی نیە، ئەوا ئەم هەموو کوشتارو ماڵوێرانیو هەژ بەسەریو هەزاران دەردی بێدەرمانی تر تێکڕا ناڕاستو جۆرێکن لە نواندن "Simulation ".

بڕگەی چوارەمی پۆستمۆدێرنیزم بەندە لەسەر بێ مانایی. لەجیهانێکی بەتاڵ لەعەقڵو حەقیقەت، واتە لەو شوێنەدا کە هیچ زانستو مەعریفە یەك جێی متمانەو پشت پێ بەستن نیەو تیایدا هیچ راستیەك بوونی نیەو بەتەنها زمان هەودایەکی باریکی پەیوەندیە لەگەڵ بووندا، ئەوا زۆر ئاسایی دەبێت ئەگەر ماناش بێ مانبێت. (ئۆمبەر تۆکوا) لەکتێبی "ئاونگی فۆکۆ"ی ساڵی ١٩٨٩دا ئەوەی دەرخست کەجیهان لەپیازێکی ساکار بەولاوە نیەو گەر توێبەتوێ لێکی بکەینەوە دواجار لە "هیچ" بەولاوە هیچی تر نامێنیتەوە. هەر ئەم لێکردنەوەیە، واتە شێوازناسی شیکردنەوەو لێکدانەوەی گوتارەکان، تەنگژە بۆ پۆستمۆدێرنیزم دروستدەکات. دەبێ هەموو شتێك لێکبرێتەوە کاتێکش کە لێکردنەوە کە بگاتە ئەنجام، ئەوا مرۆڤ لەگەڵ فەزایەکی بۆشو کەلێنێکی گەورەدا روبەڕوو دەبێتەوە. لەو بۆشاییەدا هیچ شتێك نابێت کەمرۆڤ بەرەو مانا ڕێنوێنی بکاتو جیاوازیەکانی پیشانبدات. ئەم بڕگەی چوارەمە، کەمو زۆر لەگەڵ بڕگەی یەکەمدا یەکدەگرنەوە. کەئەویش نکۆڵیکردنە لەحەقیقەت، ئەوەی کەپۆستمۆدێرنیزم لەو بڕگەیدا جەختی لەسەر دەکاتەوە گوماناوی بوونە. واتە نابێ متمانە بەهیچ شتێكو هیچ کەسێك بکەینو دەبێ بەدودڵییەوە بۆ هەموو شتێك بڕوانین.

گومان ئەندێشی بڕگەی پێنجەی پۆستمۆدێرنیزمەو ئاشکرایە کە تیایدا هیچ تیۆرو بیرکردنەوەیەکی رەهاو هیچ ئەزمونێك بەهاو متمانەی نابێت. دەبێ لەهەموو شتێك بەگومان بینو نابێ بەتەواوی بڕوامان بەهیچ شتێك هەبێت.

وێرای ئەم پێنج بڕگەیە، بڕگەیەکی تریش هەیە کەماهیەتێکی ئیجابی تری هەیەو بەمەبەستی پێناسەکردنی یەکێك لەتایبەتمەندیەکانی پۆستمۆدێرنیزم سودی لێ وەردەگیردرێت. پۆستمۆدێرنیزم چاوی بڕیوەتە فرەجۆرییو هەمەچەشنەیی. جەخت لەسەر فرەلایەنەیی کلتور، نەتەوە، ڕەگەز، حەقیقەتو تەنانەت عەقڵیش دەکاتەوەو ڕای وایە کەنابێ هیچ کام لەمانە بەزیاتر لەوانی دی بزاندرێتو دەبێ هەمویان بەشێوەیەکی یەکسان لێکبکرێنەوە. بەپێی ئەم تایبەتمەندیانەو بەگوێرەی ئەو بڕگانەی کە باسمانکردن، پۆستمۆدێرنیزم ئیدیعای ئەوەدەکات کەمژدە بەخشی دەستپێکردنی چەرخێکی نوێیە لەسەر گۆی زەویدا چەرخێك کە لەچاخی مۆدێرن پێشکەوتوتر دەبێتو کلاوڕۆژنەکانی جیهانێکی تر بەڕوی مرۆڤی ئەمڕۆدا دەکاتەوە.

پێشتر گوتمان کەوێڕای ئەم بڕگانە، ناسینی دەستەواژەکانی تری پۆستمۆدێرنیزمیش پێویستن، کە ڕەنگە ئەم پێویستیە تا ئێرەی باسەکە هەستی پێکرابێتو بەبابەتەکەوە دیار بێت، بەڵام لەوەش پێویستتر ئاشنابونە بەدەستەواژەکانی خودی مۆدێرنیزم.

دەستەواژەکانی مۆدێرنیزم

مۆدێرن: رەچەڵەکی وشەی مۆدێرن دەگەڕێتەوە بۆ، **modo**ی لاتینی کۆنو **modernus**ی لاتینی نوێ. واتا "هەنوکە" کەبەمانای "ئەمڕۆی"و "هاوچەرخ"یش راڤەکراوە. وشەی مۆدێرن پێشینەیەکی دورودرێژی هەیەو، هەر لەم شێوە لاتینییەیدا یەکەمجار لەسەدەی پێنجەمی زایینیدا بۆ جیاکردنەوەی زەمەنی ڕۆمیو کافرەکان بەکاردەهێندرا، ئیتر لەوکاتەوە مانای بەجێهێشتنی کۆنو چونەناو نوێی بەخۆوەگرت.

وشەی مۆدێرن بۆ نیشاندانی ئەو چلۆنایە تیەیەکە لەئارادایەو لەگەل ڕابردودا جیاوازە. بەپێی ئەم پێناسەیە، مرۆڤ لەدێرەوە بووە بەمۆدێرن. لەدەورووبەری ساڵی ١١٢٧ی زاییینیدا، کلێسای (سن دێنیس) بەشێوەیەك نوێکرایەوە کە تاکو ئەو سەردەمە نەبینرا بوو. نەکلاسیك بوونە ڕۆمی. ئەبۆت شوگر، کەنۆژەنکردنی ئەم بینایەی لەئەستۆدابوو، نەیدەزانی چ ناوێك بۆ ئەم شێوازە نوێیە هەڵبژێرێت، بەناچار، پەنای بردە بەر ئەم دەستەواژە یۆنانییە Opus mpdemm واتە (کاری مۆدێرن) لەبەر ئەوەی باوی ئەو سەردەمە بوو. لەڕاستیدا ئەم بینایە بو بەبنیاتنەری ڕێبازێکی بیناسازی کەپاشان ناونرا (گوتیك). مەبەست لەو ڕێبازەیە کەرێنیسانس هەستا بەدژایەتیکردنی، بەنا شیرینو کۆنی زانیو لەبری ئەو، کلاسیکی یۆنانی بە"ڕێبازی مۆدێرن" لەقەڵەمدا. لەسەدەی شانزەهەم بەدواوە وشەی مۆدێرن بۆ جیاکردنەوەی سەردەمە مێژووییەکان سودی لێوەرگیرا تاکو جیاوازیەکانی نێوان هاوچەرخو کۆن دیاریبکرێت. ئەندێشەی مۆدێرن بەردەوام پشتی بەچەمکە شیکاریو بەڵگەییەکان بەستوەو دژایەتی لەگەڵ جادوگەریو خورافەو گومانە بێ بنەماکاندا کردوە.

مۆدێرنیتە: واتا نوێبوەنەوەو تازەگەریی. زۆرێك لەخاوەن قەڵەمو مێژوو نوسان لەو بڕوایەدان کەمۆدێرنیتە لەگەڵ ڕێنسانسدا هاتۆتەکایەوە، بۆتەهۆی پێشکەوتنی ئابوریو بەڕێوەبەرێتی عەقڵانیانە، مەسەلەی بەها لەحقیقەتو ئەخلاقیات لەقەڵەمڕەوی تیۆرەکان جیا بۆوە کە بەبۆچونی (ڤێبرو سیمل)، دەرەنجامی ئەم پێشکەوتنانە، هاتنە ئارای دەوڵەتۆکەی سەرمایەداریو پیشەسازی بوو. بەڵام ئەم بۆچونە لەڕوانگەی مێژووییەوە گەلێك سنوردارە چونکە زۆر بەر لەو سەردەمەو لەسەدەی دوانزەهەمدا، ژمارەیەکی زۆری خەڵك خۆیان بەمۆدێرن دەزانی. بەدژواری دەتوندرێ ئاماژە بەتەواوی ئەو هۆکارانە بکرێت کە لەدورستبونی مۆدێرنیتەدا دەستیان هەبوە بەڵام بێگومان سەفەرو دۆزینەوەکانی سەدەی پانزەهەمو چاکسازیە ئایینیەکانی سەدەی شانزەهەمو شۆڕشی زانستیو پیشەسازی سەدەی حەڤدەهەم ڕۆلێکی گەورەیان لەگۆڕانی ئەندێشە مرۆییەکاندا گێڕاوە. هەروەها دەشتواندرێ بوترێ مۆدێرنیتە هاوکاتە لەگەڵ گۆڕانی تێگەیشتنەکانی مرۆڤ لەخودی خۆیو ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ ئۆمانیزمی سەردەمی ڕێنسانس کە لەسەدەی حەڤدەدا دەرکەوت. لەسەدەکانی حەڤدەو هەژدەدا تێڕوانینی مرۆڤ بۆ جیهانو ئەو بۆچونەی لەبارەی جیهانەوە هەیبوو گۆڕدراو جیهانێکی نوێ لەدایکبوو کەتیایدا زۆرێك لەشتەیەقینەکان، شوێنی خۆیان بەگومان سپارد. لەڕوانگەی فەلسەفیەوە، ئەو سەردەمە نوێیە لەسەر بناغەی ئەندێشەی "عەقڵ"ەوە بیناکرابو، هەربۆیە پێی دەگوترێ "چەرخی عەقڵانیەت" سەدەی هەژدەهەمیش هاوکاتە لەگەڵ وەشەی "ڕۆشنگەری"دا. لەم ڕوەوە، مۆدێرنیتە بەسەر دوو قۆناغی جیاوازدا دابەشدەکرێت:

١- مۆدێرنیتەی سەرەتایی کەبریتییە لەچەرخی ڕێنسانس تاکو سەرەتای شۆڕشی پیشەسازی.

٢- مۆدێرنیتەی دوای شۆڕشی پیشەسازی، کەمرۆڤی بەرەو "سیستەمی دووەم"و سەردەمی شۆڕشی پیشەسازی پەلکێش کردو لەسەرەتای سەدەی بیستەمدا گەیشتە لوتکە. یۆرگن هابرماس، مۆدێرنیتە بەپرۆژەیەکی نیوەچڵ دەزانێتو مۆدێرنیزمیش بەدیاردەیەکی باڵادەست، وەلێ مردوو لەقەڵەمدەدات.

مۆدێرنیزم: بریتییە لەگۆڕانو نوێبونەوەی سەرجەم ڕەهەندە کلتوریو هونەریو کۆمەڵایەتیەکانو، بەگشتی تێکڕای سومبولەکانی شارستانیەتی خۆرئاوا دەگرێتەوە. ئەم وشەیە زۆر ئاڵۆزە چونکە لەلایەك ئاماژە بەفەلسەفەو کلتوری قۆناغی مۆدێرن دەکاتو لەلایەکی ترەوە جڤاتەکانی مێژووی هونەر لە سەد ساڵی نێوان ١٨٥٠-١٩٥٠ دەگرێتەوە. یەکێك لەهۆکارەکانی تری ئەم ئاڵۆزیە ئەوەیەکە هەرکام لەسیستەمە ئەکادیمیەکان جەخت لەسەر یەکێك لەڕەهەندەکانی دەکاتەوەو بایەخی پێدەدات. مۆدێرنیزم دەسپێکێکی دیاریکراوی نیە. لەمۆسیقادا ڕۆژانی کۆتاییی سەدەی نۆزدەهەم دەرکەوتوە بەڵام لەئەدەبیاتدا بەو بەرهەمانە دەستپێدەکات کە لەدوو دەیەی سەرەتای سەدەی بیستەمدا نوسراون هەروەها لەهونەرە شێوەکاریەکاندا، دەگەڕێتەوە بۆ ١٨٥٠. مۆدێرنیزم لەسەرەتادا بەمەبەستی دژایەتیکردن لەگەڵ ڕێبازو سیستەمە کلاسیکیەکاندا هاتەکایەوەو جەختی لەسەر ئەزمونو دۆزینەوەی حەقیقەتی گەوهەری ئەودیوی ڕواڵەت دەکردەوە بەڵام هەندێ لەهونەرناسان دەسپێکی مۆدێرنیزم دەگێڕنەوە بۆ ئەوجڤاتانەی کە لەساڵانی ١٨٩٠-١٩٠٠ سەریان هەڵدا. واتە هەمان ئەو ساڵانەی کەداهێنانو گەشەی تەکنەلۆژییان بەخۆیانەوە بینی. بەهەرحاڵ مۆدێرنیزم بەسەر مۆدێرنبونو مۆدێرنیتەدا دەڕوانێت. کاتێك شارل بۆدلەر لەساڵی ١٨٦٣ "وێنەکێشی ژیانی مۆدێرن"ی نوسی. داوای لەوێنەکێشەکان کرد کە ئەزمونەکانی سەردەمی خۆیان بەوێنە تۆمار بکەن. دەتوانین تایبەتمەندیە گشتیەکانی مۆدێرنیزم بەمشێوەیەی خوارەوە کورت بکەینەوە، خودهۆشیاریی ستاتیکیانەو ئاشکراکردنی نەشازیەکانو خستنەگومانو نەهێشتنی متمانە، سروشتی لەبران نەهاتونی ڕاستیو ڕەتکردنەوەی ئەندیشەی کەسایەتی تۆکمەو جەختکردنەوە لەسەر تیۆرەکانی فرۆید. مۆدێرنیزم کۆمەلیك وردە بزاڤیش لەخۆدەگریتو هەر لە ئەمپریشنو سومولیزمەوە بگرە تادەگاتە فوویزمو کوبیزمو سوریالیزم و... هەر هەمویان لەقالبی مۆدێرنیزمدا جەخت لەسەر تیۆرەکانی خۆیان دەکەنەوە. مۆدێرنیزم گەشەسەندنیکی یەکسانی نەبووەو لەهەر شوینیکدا کەسەریهەلداوە لەسەروبەندیکی تایبەتدا گەیشتۆتە لوتکە. بۆ نمونە، ئەلمانیا لەدەیەی ١٨٩٠داو، جاریکی تریش بەچەند سالیك بەر لەهەلایسانی یەکەم جەنگی جیهانی، روسیا لەساڵانی پیش شۆرش، بەریتانیا لەدەوروبەری ١٩٠٨، لەئەمریکا ١٩١٢، بەتەنها لەفەرەنسا، مۆدیرنیزم ناگاتە لوتکەو زیاتر شیوەی پیدەشتیکی پانو بەرزی هەبووە، کە لەنیوەی دووەمی سەدەی نۆزدەهەمەوە تا کۆتاییەکانی دەیەی ١٩٣٠ لەسەر ئەو پیدەشتە ماوەتەوە.

مۆدێرنێتەو مۆدێرنیزم زیاتر پێکەوە بەکاردەهێنرێن‌و هەندێجاریش لەگەڵ یەکتری جیگۆڕکێ دەکەن، بەڵام دەبێ لەوە بەئاگابین کە سەرەڕای تەواوی وێچکونەکانیان، ڕێچکەو ڕێساکانی ئەم دوانە لەسنورە دیاریکراوەکاندا لێك جیادەبنەو مۆدێرنیزم نوێبونەوەی گۆڕانە لەبوارە هونەری‌و کلتوری‌و تەکنەلۆژیەکاندا لەکاتێکدا مۆدێرنیتە هەم باس لەتازەگەری‌و گۆڕان دەکات‌و هەم مانای تێگەیشتنی نوێ لەجیهان‌و زەمەن‌و بوون‌و مێژوو دەبەخشێت. بەواتایەکی تر مۆدێرنیزم دیوە رواڵەتیەکانی شارستانیەتی خۆرئاواو مۆدێرنیتەش ڕەگەزە فیکری‌و فەلسەفیەکانی ئەو شارستانیەتە لەخۆ دەگرێت.

مۆدێرنیزەیشن: ئەم دەستەواژەیە لەسەدەی هەژدەهەمدا بۆ وەسفکردنی بینا نوێکراوەکان بەکارهێنرا. ڤالپۆل، لەساڵی ١٧٤٨ لەنوێکردنەوەی بینایەکدا سودی لەم دەستەواژەیە وەرگرت پاشان لە ١٧٥٢دا، فیلدینگ باسی مۆدێرنیزەکردنی —زمان-ی کرد.[٥] بەڵام بەشێوەیەکی گشتی مۆدێرنیزەیشن مەبەست لەو گۆڕان‌و گەشەو پێشکەوتنانەیە کە لەکۆمەڵگە مۆدێرنەکاندا لەئاکامی شۆڕشی پیشەسازی‌و بەمیکانیزەکردنەوە بەدەستدێت. پیشەسازییەکی بەمۆدێرنیزەکراو لەگەڵ پیشەسازییەکی مۆدێرندا جیاوازی زۆرە.

ئاڤانتگارد — Avant- Gard:

ئەم دەستەواژەیە کەزیاتر لەبارەی مۆدێرنیزمەوە بەکاردەهێنرێت، رەگوڕیشەکەی دەگەڕێتەوە بۆ وشەگەلی بواری سوپاو سەربازیی‌و ئاماژەیە بۆ ئەو "گاردە پێشڕەو"ەی لەگروپێکی کەم وەلێ چارەنوسساز پێکدێت. ئەم گروپە بەهۆی خۆخستنە مەترسی‌و فیداکارییەوە، رێگە بۆ پێشڕەویکردنی سوپا خۆشدەکەن. ئەم دەستەواژەیە لەساڵەکانی سەرەتای سەدەی بیستەمەوە لەهەناوو رێرەوی سیاسەتی کلتوریدا دەرکەوت‌و مەبەست وەسفکردنی ئەو بزاڤانە بوو کە هێرشکردنە سەر رێبازو تێڕوانینە باوەکان‌و پێودانگە بۆرژوازییەکان وەك بەڵێنی خۆیان دەهێنایە ئەژمار. تاکە لایەنی جیاوازی نێوان ئاڤانگاردو مۆدێرنیزم لەوەدایە کە ئاڤانگاردیزم زێتر وەك بزاڤێك سەیردەکرێت، بەڵام لەمۆدێرنیزمدا هونەرمەندو بەرهەمەکانی جێگەی سەرنجن.

یەکێك لەڕێگەکانی ئاشکراکردنی پەیوەندی نێوان مۆدێرن‌و مۆدێرنیتەو مۆدێرنیزم ئەوەیەکە مۆدێرنیزم بریتی‌یە لەشێوازێکی هونەری کە هەڵگری تایبەتمەندیەکانی سەردەمی مۆدێرنیتەیە. واتە سەردەمێك کەتیایدا ژیانی ئابوری کلتوری‌و کۆمەڵایەتی لەڕێگەی مۆدێرنیتەوە بەتەواوی گۆڕانی بەسەر داهاتوە. بەڵام ئەمە ناکاتە ئەوەی کەهونەری مۆدێرنیستی پاکانە بۆ مۆدێرنیزم بکات، یاخود مەبەستەکانی مۆدێرنیزم دەربڕێت، بەڵکو بەو مانایە دێت کە بەدەگمەن دەتواندرێ لەدەرەوەی تێکست‌و ڕەوتی کۆمەڵگەی بەمۆدێرنیزەکراوی کۆتاییەکانی سەدەی نۆزدەو سەدەی بیستەمدا بۆ هونەری مۆدێرنیستی بگەڕێین.

بەرلەوەی بچینە سەر دەستەواژەکانی پۆستمۆدێرنیزم، پێویستە ئاماژە بەوە بکەم کە پۆستمۆدێرنیزم نەشێوازو رێبازە، نەکارامەیی‌و تەکنیك، بەڵکو ناوی جوڵانەوەیەکە لەکلتوری کاپیتالیستی پێشکەوتودا. ئیدیعای ئەوەدەکات کەقۆناغی مۆدێرنیتە کۆتایی هاتوەو ئێستا لە کلتورێکی هاوچەرخدا دەژین بەناوی پۆستمۆدێرنیزم کەتیایدا تەنانەت باس لەکۆتایی مێژوش دەکرێت. بەڵام کێشەی ئێمە لەگەڵ پۆستمۆدێرنیزمدا هەر لەم وشەی "پۆست"ەوە دەستپێدەکات. بەواتایەکی تر لە ناسنامەکەیەوە دەستپێدەکات کەمولکی پۆستمۆدێرنیزم نیە. "پۆست" لکاوە بە"مۆدێرن"ەوە واتە لکاوە بەهەمان ئەوشتەی کە پۆستمۆدێرنیزم نکۆڵی لێدەکات. مانای ئەم "پۆست"ە چییە؟ ئایا بەمانای پاش مۆدێرنیزمە؟ ئایا ئاکامی مۆدێرنیزمە؟ ئایا نیشانەی گەشەی مۆدێرنیزمە؟ ئایا ڕەتکردنەوەو حاشاکردنە لەمۆدێرنیزم. بەسەر سوڕمانەوە دەبینین کە پۆستمۆدێرنیزم لەتەواوی ئەم مانایانە بەهرەمەندەو هەموویانی قبوڵکردوە. پێشتر گوتمان مۆدێرن زادەی وشەیەکی لاتینی‌یە بەمانای "هەنوکە". ئایا بەلەبەرچاوگرتنی ئەم مانایە دەتوانین بڵێین پۆستمۆدێرن واتا "دوای هەنوکە"؟ یەکێك لەتەنگژەکانی پێناسەکردنی پۆستمۆدێرنیزم هەر لە راڤەی ئەم "هەنوکە"و "دوای هەنوکە"یەوە سەرچاوە دەگرێت. واتە قبوڵکرنی شتێکی بانتر لە هەنوکە، بەبۆچونی ژان فرانسوا لیۆتار، پۆستمۆدێرن لەڕووی زەمەنەوە، بەدوای مۆدێرن دا نایەت بەڵکو مۆدێرنیتە بەردەوام هەڵگری پۆستمۆدێرنی خۆیەتی. لیۆتار پۆستمۆدێرن بە بەشێکی جیانەبۆوە لەمۆدێرن دەزانێت‌و، رای وایە کەهەموو ڕێبازێك لەگەڵ ڕێبازەکانی پێش خۆیدا کەوتۆتە دژایەتی‌و ململانێ. ئەگەر ئەم بۆ چونە قبوڵبکەین، ئەوا ناچارین ئەوەش قبوڵبکەین کەخودی "مۆدێرن" ، "پۆست"ی شتێکی پێش خۆی بووە. مۆدێرن بەرە بەرە بەهۆی زات‌و ماهیەتی مۆدێرنبونەکەیەوە، هەستا بەدژایەتیکردنی ئایدیاکانی خۆی‌و بەناچار بوو بەپۆستمۆدێرن، چونکە ئەگەر وانە بوایە، ئەوا تا ملان لەقوردا دەچەقی‌و مۆدیرن‌و بزیو نەدەبوو. بەم پێیە دیارەدەیەك دەتوانیت مۆدیرن بیت کەپیشتر، پۆستمۆدیرن بوبیت. کەوابوو پۆستمۆدیرنیزم، لەکۆتایی مۆدیرنیزمدا نییە بەلکو لەسەرەتای مۆدیرنیزمدایە، هەروەکچۆن پۆست ئەمپریشن لەسەرەتای مۆدیرنیزمدا بوو، نەك لەکۆتاییەکەیدا.

مەسەلەکە هیندەش ئاسان نیەو دەبێ بۆدۆزینەوەی وەڵام بەرەگ‌و ریشەی مۆدیرنیزمدا بچینەخواری‌و بەوردی پیایدا بگەڕیین‌و بزانین لەکۆیدا هونەری مۆدیرن شیوەی پۆستمۆدیرنی بەخۆیەوە گرت. بەڵام دیسان لەم گەرانەشدا لەگەڵ دەستەواژە گەلیکدا روبەرو دەبینەوە کە نائاشناییمان بەماناکانیان دەبیتە مایەی هەلوەدایی‌و سەرلیشیوان. هیندیك لەدەستەواژەکانی پۆستمۆدیرنیزم، بەپیچەوانەی مۆدیرنیزمەوە کەبەهەرحاڵ لەگەل هیندیك لەرەهەندەکانیدا ئاشناین، دەستەواژەگەلیکی تازەو نامۆو هەنوکەیین. بۆنمونە لەکتیبی "هونەری پۆستمۆدیرن"دا، کە (نایجل ویل) پیایدا چۆتەوە، ئەم رستەیە بەرچاو دەکەویت "بەمەبەستی خولقاندنی ئایرۆنی سود لەئاویتەگەری وەردەگریت بەلاٚم بەردەوام رەوت‌و شیوازەکەی لەئاراستەی قایلکردنی زەوق‌و سەلیقەی کیچ‌و

رەمەکیدایەو هەندیجار چاو دەبریتە کەمپەوە. رەنگە هەندی جار شیوەیەك لەشیوەکانی نواندن بەخۆیەوە بگریت بەڵام زیاتر واقیع گەرایانەبە." ئەمە یەکیکە لەو رستانەی کەبۆ خوینەری ئاشنا بەم چەمکانە نوسراوەو هیچ چەشنە ئالۆزیەکی تیدانیەو دوای ئاشنابوون بەماناو دەستەواژەکانی بۆمان دەردەکەویت کەزۆر رونو ئاشکرا دەر بردراوە. بەڵام بۆ خوینەری نائاشناو نامۆ بەم دەستەواژانە، شتیکی نامەفهومەو مانایەکی رونی نیەو هەر وەك لەسەرەتادا ئاماژەم پیدا هەر چەشنە گوتنەوەو گیرانەوەیەکی ئەم جۆرە رستانە، کارەسات بارەو نەهامەتی لی دەکەویتەوە. ئەم دەستەواژانە لەتەرجەمەکردن نایەنو دەبی ماناکانیان بزانین.

هیندیك لەدەستەواژەو ماناکانی پۆست مۆدیرنیزم لەوانە هیرمنوتیك (زانستی راڤەکاریی)، دالو مەدلول، ماناو... زیاتر لەبواری فەلسەفەدا بەکاردەهیندرینو بیگومان هونەرمەندانی ئیمەش لەمیانەی خویندنەوەی ئەو تیکستانەی لەبارەی پۆستمۆدیرنیزمەوە نوسران، یاخود تەرجەمەکراون زانیاریەکی ریژەییان سەبارەت بەم دەستەواژانە بەدەستهیناوە. هەر بۆیە لیرەدا تیشك دەخەینە سەر ئەو دەستەواژانەی کەلەگوتارەکانی هونەرە شیوەکاریەکاندا بەکار دەهیندرین، بۆ هەر کامیان نمونەیەك ئەهینینەوەو دواجار، ویرای تویژینەوە لەدەستەواژەی "دیکانستراکشن" لەریگەی نمونەیەك لەتیروانینی ئەمرۆییو دیکانستراکتیڤیستیانەوە لەبەر هەمیکی هونەری بەناوبانگ دەکۆلینەوە.

Discourse: (گوتار) مانای ئارکۆلۆژیانەی ئەم وشەیە، توانا یاخود کردەی بیرکردنەوەی ریكو پیكو مەنتیقیو بەرەو پیشبردنی پەیڤینە لەریگەی بوژاندنەوەو دەولەمەند کردنو بەجیهیشتنی گوتاریکی مەنتیقیو خەریکبون بەگوتاریکی ترەوە. بەڵام لەمانا زمانشوناسیەکەیدا بەواتای پەلهاویشتنی زمانە بەرەو شتیکی بانتر لەتیکست، کەتیایدا هاومانایيو بەدواییەکداهاتنی پیکهاتەی رستەکان لەبەرچاو دەگیردریت. لەبەرهەمگەلی پۆستمۆدیرنیستەکانی وەك میشیل فۆکۆ، بەتایبەت لەبەرهەمی "پرەنسیپی شتەکان"ی سالی ١٩٦٦دا، چەقخواردویی نەلەسەر تیکستەو نەلسەر نوسەر، بەلکو ئەوەی سەرنجی دەدریتی، بوارو زەمینەیە. بوارەکانی وەك میژووی سروشتيو ئابووريو ریسا گەلیك کەهەستاون بەپۆلینکردنو ریوایەتکردنی ئەمانە لەهەموو قۆناغیکدا. فۆکۆ بەگوتەی خۆی، بە"هەلکولین"ی گۆرانکاریە سەرەکیەکانی ئەم ریسایانەوە خەریکبوەو ئەمەی ناوناوە "دیرین شوناسی روناکبیرانە". بەکورتی دەتوانین بلین مەبەست لە وشەی گوتار، خەریکبونیکی جیدیو سیستماتیکیانەیە بەچەمکیکی تایبتەوە.

Sublime : (نمونەی بەرزی، بەرزو بەنرخ) ئەم ئەندیشەیە لەکۆتاییەکانی سەدەی حەڤدەو لەساتەوەختیکدا سەریهەلدا کەمەسەلەی دۆزینەوەی یاسایەکی گشتی دەربارەی داهینانی هونەر خرایەلاوەو شیوازەکۆنو کلاسیکیەکان برەویان نەماو بەسەر چون. ئەدمۆندبیرگو بۆمگارتنو زیتریش ئەمانویل کانت، هەولیاندا شیوازیکی تازە بدۆزنەوە کەئەویش هەمان ئەو دیاردەیە کەپییدەگوتری ئیستاتیکا. ستاتیکا هاوشانی بەرزییە، واتە قبولکردنی هونەر بەبی رەچاوکردنی یاساو ریسایەکی تایبەت. بەکورتی دەتوانین بلین تەواوی هونەری رۆمانتیك پشتی بەم ئەندیشەیە بەستوە. لیۆتار لەپیناسەیەکی هونەری مۆدیرندا دەلیت: "لەجیهاندا شتگەلیك هەن کەشیاوی گرتن (لمس)و نواندن نین، شتگەلیکە دەتوانریت بیریان لیبکریتەوەو درك بکرین، بەڵام ناتوانریت وینا بکرین؛ ئەرکی سەرەکی هونەری مۆدیرن، پیشاندانی ئەم شتانەیە". بۆ نمونە گەر بمانەوێ بیسنوريو ناکۆتا پیشانبدەین، ئەوا هەرگیز ناتوانین، ئەمە پراوپری مانای sublime—ەو، نواندنو دەربرینەکەشی تەنها لەریگەی شیوازە تەجریدیەکانەوە دەستەبەردەبیت. وینەکیشی روسی (کازیمیر مالەڤیچ)، یەکەم کەس بوو کە لە ١٩١٥ دا سەرنجیدایە "بەرزی لەنواندننەهاتو"و تاکە ریگەی دەربرینەکەشی بەوینەکردنی چوارگۆشەیەکی سپی لەسەر باکگراوندیکی سپی، دەربری. وینەکیشیکی تر کە لەم ریگەیەدا هەنگاوی نا، (پیت مۆندریان) بوو کەرەوتی گەشەو پیگەیشتنی درەختیك پیشاندەدات. واتا رەوتیك کەبەنواندنەوەی واقیعگەرایانە دەستپیدەکردو بەئەبستراکتیکی نایاب کۆتایی دەهات. ویرای ئەم دوو هونەرمەندە، زۆریك لەوینەکیشەکانی تریش لەهەولی ئەوەدا بون کە قەیرانیکی نواندنەوە چارەسەر بکەنو پییانوابوو کەنواندنی راستەقینە تەنها ئەودەمە دەستەبەردەبیت کە لەکاتی دەربرینی ئەوشتانەی شیاوی نواندن نین، تەواوی هیما راستەقینەکان نادیدە بگیرین کەئەمەش، خۆی بەشیوەی راستەقینەیەکی بەرزو بەنرخ دەردەکەویت. ئەم جۆرەقسانە بەشیاو لەقەلەم ئەدران بەڵام ئیستا گەر بیتو هەر ئەم شتە ناوبنیین بان راستەقینە hyper reality ، ئەوا پیماندەلین ئەوە زمانو دروشمیکی پۆستمۆدیرنیستیانەیە.

Parody: (پیچەوانە، هەجوکردنو ئاشکراکردنی عەیبو عاری یەکدی، تانەو تەشەر لەیەکتریدان) ئەم وشەیە لەیۆنانی کلاسیکدا مانای "خویندنەوە لەپاڵ کەسیکی تر"دا دەبەخشیت، واتە چیکردنی ریوایەتیکی تازە لەریوایەتیکی سەرەکی، بەمەرجیك لەروی دەلۆییەوە نەچیتە قالبی لاساییو کۆپیکردنەوە. بەڵام لەسەدەی شانزەهەمەوە لەزمانی ئینگلیزدا، واتای لاساییکردنەوە لەشیوازو ریبازی بەرهەمیکی هونەری بەمەبەستی گالتەجاريو هەلخەلەتاندن بەهۆی زیدەرۆیی لەچلۆنایەتيو هەلبەستنو پیکەوەلکاندنی پارچەکانیشی بەخۆیەوە گرت. مانای کلاسیکی خولقاندنی پارۆدی (سهلو ممتنع)ەو سەلمان روشدی دەیویست بەهۆی "ئایەتە شەیتانیەکان"یەوە پارۆدیەك دروستبکات بەڵام سەر کەوتوو نەبوو، بەرهەمەکەی بەئاشکرا شیوەی هەلخەلەتاندنو گالتەجاری بەخۆیەوەگرت[٦]. مەبەستی پۆستمۆدیرنیزم لەبەکارهینانی ئەم وشەیە، هەمان مانا کلاسیکیەکەیتی کەهەندیجار وەك hgbrid (دو رەگەو لیکدراو)یش ئاماژەی بۆ دەکریت. یەکیك لەتایبەتمەندیەکانی بەرهەمی دو رەگە ئەوەیەکە بەشیکی، یان ئەوەتا بەشەکەی تری رەتدەکاتەوە یان دەیخاتەبەر رەخنەو راو بۆچونی خۆیەوە. لەهونەری شیوەکاريو فۆتۆگرافدا، پارۆدی شیوەی "خویندنەوە لەپاڵ وینەکانی تردا" بەخۆیەوە دەگریتو تیکستو

وینە ئاویتەی یەكدیدەكات. نمونەی بارۆدیە فۆتۆگرافیەكان، ئەو وینانەن كە(باربرا كروگ) دەیانگریت. (سندی شرمەن) یەكیكی ترە لەوینەگرە پۆستمۆدیرنیستەكان، سندی بەبی لەبەرچاوگرتنی تاكسالاری‌و كەسایەتیەكی جیگیر، لەوینەیەكەوە بۆ وینەیەكی دی ناسنامە گۆركی دەكات‌و بەم شیوەیە بارۆدی دەسەلاتی ئیمەیج نمایشدەكات. بەهەرحاڵ، لەبەرئەوەی كەهیچ تیكستیك ناتوانیت چۆنیتی خویندرانەوەی خۆی كۆرنترۆل بكات، ئەوا رەنگە تیكستی پارۆدیش بكەویتە داوی دیاردەی نۆژەنكرنەوەی خۆی‌و فۆرمیكی تازەو نەخوازراو بەخۆیەوە بگریت. بەردەوام ئەمەیەكیك لەئالۆزیەكانی ستایتكای دیرین بووە. ئایا بەدلنیاییەوە دەتوانین بلیین كە"بازرگانی ڤینزیایی" شیكسپیر، شانۆنامەیەكی دژە سامیە یاخود رەخنە لەدژایەتیكردنی سامیەت دەگریت؟

Eclectic: (التقاطی، ئاویتەگەر) Eclecticism: (ئاویتەگەریی)، پۆستمۆدینیزم لەپیناو رۆحكردن بەبەر پارۆدیدا، سود لەشیوەكانی ئاویتەگەری وەردەگریت. ئەم وشەیە بۆ یەكەمجار لەكۆتاییەكانی سەردەمی كلاسیك‌و بەمەبەستی پیناسەكردنی ریبازی هەندی لەفەیلەسوفەكانی یۆنان هاتەكایەوە. ئەم فەیلەسوفانە رایانوابو زۆربەی ئەو ئەندیشانەی كەخۆیانی پیوە خەریكدەكەن هی خۆیان نیەو پیكهاتوە لەئایدیاگەلیكی بەرجەستە كە لەریبازەكانی ترەوە گولبژیركراون. ئاویتەگەری بەواتای گولبژیرو ئاویتەكردنی ئەندیشەو ریبازو چەمكەكان، لەتەواوی فەرهەنگەكاندا بەدیدەكریت بەلام هەندیجار شیوەیەكی بان هۆشیارانەو ئەنقەست بەخۆیەوە دەگریت. هاومانای ئەم وشەیە لەهەریمی ئایین‌و ئەندیشە ئایینەكاندا-**syncreticism** - (تیكەلاوكردن)ە؛ واتا ئاویتەكردنی نەریتگەلی ناسازگارو دژبەیەك، لەچوارچیوەی ئەندیشەیەكی یەكانگیری ئایینیدا. لەسەردەمی رینیسانسدا ئاویتەكردنی رەگەزەكانی مەسیحیەت‌و كلاسیك بازاری گەرم بوو، هەندیجاریش شیوەی ئەزمونگەلیكی پرمەترسی بەخۆیەوە دەگرت. لەبەر هەندی، ژمارەیەكی زۆری ئەندیشەمەندانی ئەو سەردەمە ئەزمونگەلی خۆیان دەشاردەوەو كەمتر بەشیوەی ریوایەتی نوسراوی تۆماریاندەكرد. "شاژنی پەریەكان" نوسینی (ئەدمۆند سبینسەر)، ئاویتەگەرییەكی ئایینی حەماسییە. جان میلتۆنیش، بۆ لەتەنیشت یەكرۆنانی میتۆلۆیاژی كافرەكان‌و سەرهەلدانی مەسیحیەت لە"بەهەشتی ونبو"دا لەگەڵ گەلیك ئاستەنگی‌و دژاوارییدا روبەرو بۆوەو، دواجاریش هەراوزەنای ئەهلی دیانەتی خرۆشاند. دوایین شانۆنامەكانی شیكسپیر تیكرا ئاویتە گەرین‌و تەنانەت دەتوانین بلیین هەندیكیان لە camp یش نزیكدەبنەوە. بەردەوام رەخنەی ئەوە لەپۆستمۆدیرنیزم دەگیردریت، كەهەم لەتەلار سازی‌و هونەرە شیوەكاریەكانداو هەم لەئەدەبیات‌و سینەماو فۆتۆگرافدا بەشیوەیەكی بنەرەتی‌و زیدە رۆیانە، ئاویتەگەرییانەن‌و سود لەهەموو ریبازو قوتابخانەكان وەردەگریت. لەراستیدا ئاویتەگەریی شیوازیكی زۆر بڤەو مەترسیدارە، چونكە زۆر بەئاسانی دەبیتە كیچ‌و تەنانەت وڕینەش. بەلگەیەك بۆ سەلماندنی ئەو شتەی كەلەسەرەتادا وتمان، ئیمە لەسەردەمی پۆستمۆدیرنیزمدا دەژین، هەر ئەم ئاویتەگەریە لەژمارنەهاتوانەیە كەهەندی جار شیوەیەكی لاسارو بی ئامانج‌و بی كەلك بەخۆیانەوە دەگرن. تەلەفزیۆن بیوچان پینەوپەرۆی بەرنامە كۆنەكان لیكگریدەداتەوەو بەرنامەیەكی كورتی بی مەبەست‌و بی بەهای لیهەلدە بەستیت. دەنگی بیژەریك بۆ دەیان رۆڵ‌و كەسیتی بەكاردینیت. یەك تاكە دەنگ، شەویك فەیلەسوفیكی شارەزایەو شەویكی دی كریكاریكی نەخویندەوارە، شەویك میژوزان‌و هونەر ناسیكی كارامەیەو بەیانیەكەی ریكلام بۆچیپس‌و بوكەشوشەی منالان دەكات. بیژەری تەلەفزیۆن شەویك لەگەڵ ئەندیشەمەنداندا باسی مەسەلە فەلسەفیەكان دەكات‌و بەیانیەكەی لەسەر رادیۆ دەستدەكات بەبالۆرەلیدان‌و چەند كاتژمیریك دواتر لاسایی سۆهرابی سپیهری دەكاتەوە. بەكورتی هیچ شتیك لەجیی خۆیدا نییە.

Irony : (تەنز، خۆلەگیلیدانی سوقراتیانە) هەردوو شیوازی پارۆدی‌و ئاویتەگەریی سود لەئایرۆنی وەردەگرن. ئەوەشمان بیرنەچی وشەی تەنز كە لەبەرامبەر irony دا هاتووە، بەهیچ كلۆجیك واتای دەلۆیی‌و هینانەپیكەنین‌و، ئەوەیكە ئەمرۆ دەیخەنە پالیەوە، ناگەیەنیت. مانای رەسەن‌و یۆنانی ئەم وشەیە خۆگیلكردنە. سوقرات لەمیانەی گفتوگۆكانیدا، بەمەبەستی خستە دوای نەیارەكانی، خۆی لەگیلی دەدا، كەواتە تەنز تژییە لەحیلەگەریی‌و دەربرینی شیتكە بەشیوەی تەوس‌و پلار؛ مەبەست تانە لیدانە. تەنز دیاردەیەكی هۆشیارانەیە لەپیناو گەیاندنی ماناو مەفهومیكدا بەكاردەبریت كە لەتیكستدا نیەو بەروالەت دەرنەبراداوە، وەلی خوینەر یان بیستەر هەست بەبونی دەكات. نواندنە پۆستمۆدیرنیستیەكان زیاتر شیوەیەكی تەنزئامیزیان هەیە، چونكە لەپیناو ئەوەیكە حەقیقەتەكانی دەرەوەی بەرهەمی هونەری بەشیوەیەكی متمانەدار نمایشبكەن، هیچ ریزیك لە (جیهانی راستەقینەیان ئەخلاقیات)، ناگرن. تەنانەت شانۆنامە پۆستمۆدیرنەكانیش نكۆلی لەهەر چەشنە مانایەك دەكەن‌و وەك مۆزیكایەكی ڤیدیۆیی كەرستیك ئیمەیجی بیكەلك‌و بەبی ئەوەی بواری كاریگەردانانیان هەبیت، بەخیرایی بە بەرچاوی بینەردا تیپەردەكەن. شیوەیەكی جیدیترو لیبراوانەتری تیكستە پۆستمۆدیرنەكان، ئەوانەن كەدیدەی خوینەر یان بیسەر لەسەر ئەوە رادینن كەسەربەست بیت لەهەلبژاردنی ماناو راڤەو تەفسیرەكانی. نمونەیەكی سەرەتایی ئەم شیوازە لەنۆڤل "مەعشوقەی ئەفسەری فەرەنسی" نوسینی جان فایلر (١٩٦٩)دا بەدیدەكریت، كەدو حالەتی زۆر جیاواز دەخاتە بەردەم بینەرەوە. هەروەها لەشیعری پۆستمۆدیرنیشدا جۆرە بەكارهینانیكی ئەزمونیانەی زمان بەدیدەكریت، كەرەگ‌و ریشەكانی دەگەرینەوە بۆ ئەندیشەكانی (چارلز ئیڤلسۆن).

Allegory: (تەمسیل، خوازە "استعارە"، پلار، نمونەهینانەوە) ئەگەر ریوایەتیك بەداپۆشراوی بخویندریتەوە، بەجۆریك كەمانایەك یاخود زیاتر لەمانایەك لەخۆبگریت، ئەواپیی دەگوتری پلار، پلار پیناسەی شتیكە، لەژیر پەردەی شتیكی ترداو لەپیناو گەیشتن بەمەبەستەسەرەكیەكانی خۆی سود لەهیماگەلی جۆراوجۆر وەردەگریت. زۆریك لەبەشەكانی تەوراتی سەردەمی كۆن بەشیوەیەكی نەریتی وەك پلار دەخویندرانەوە حالەتی كتیبی سەردەمی نوی‌و

ئینجیلی هەبوو. بەم پێیە پلار، هەر لەدێرەوە تا کۆتاییەکانی سەدەی هەژدەو قۆناغی ڕۆمانتیکەکان، یەکێك لەکاریگەرترین شێوازەکانی خوێندنەوەو نوسین بووە، پاشان وەلانراوە. شێوازە هونەرییەکانی پۆستمۆدێرنیزم بەشێوەیەکی حاشا هەڵنەگر وەك شێوازەکانی پلارە، چونکە بواری زاوزێی پارۆدیو ئایرۆنی لەڕێگەی شێوازەکانی ئاوێتەگەریەوە فەراهەمدەکات. پلار خۆیلەخۆیدا هەموو شتێك داگیردەکات، تەنانەت دەست بەسەر کەرەستەو مادەکانی خۆشیدا دەگرێت، شێوازێکە کەتیایدا، تیستەکان لەڕێگەی یەکترەوە دەخوێندرێنەوە. پلار زیاتر مادەو کەرەستە لیکهەلوەشاو کەرتو پەرتەکان هەلدەبژێریت. پلاری سەدەکانی ناوەڕاستو ڕینیسانس، زیاتر بەشێوەی پچڕ پچڕ بون. واتە بەشێوەیەکی ناریکوپێكو ناکامل بەشێکی بەراپوایەتیکی ترەوە زیاد دەکرد ئەویش بەبێ لەبەرچاوگرتنی بونیادیکی یەکانگیرو ئۆرگانیکیانەی ئەوبەر هەمەی کە لەدایکدەبوو. تایبەتمەندیتی پلار ئەوەیە کەئیمەیجەکان دەگۆڕێت بۆ ماناگەلی شەفەوی و هەمان متمانەش دەبەخشێت بەوشەکانو بەم شێوەیە دولایەنەیی مانا، کەسیفەتی بەرهەمی پۆستمۆدێرنیزمە، نمایشدەکات. ڕەنگە پێویستبکات ئاماژە بەو خالەش بکەین کەسود وەرگرتن لەزمانی پلارو خوازە، تەنها دەتوانی ئەوشتە بینێتەوە یادی کەسی بەرامبەر، کەپێشتر ئاشنایی لەگەلدا هەبوبێت یان فێری بوبێت.

Schlock: (بینرخ، هەرزان، گەندە) ئەم وشەیە پێکهاتەیەکە لە زمانی عیبریو ئەلمانیو لەو گوتەزایەوە هاتوە کە لەنیوان جولەکەکانی روساو پۆلۆنیاو ئەلمانیادا برەوی هەیە. ئەم وشەیە بۆ وەسفکردنی ئەو شمەکە ناپەسەندو بینرخانە سودی لیوەردەگیردریت کەخەلکی رەشۆکی دەیکرنو وەك دیاری پیشکەشی یەکدی دەکەن. لەوانەش وەك ئەو بۆکەلانەی کە بەئاوینەیان بەجامی دواوەی ئۆتۆمبیلەوە هەلیدەواسن. ئەو پشیلانەی کە لەبۆرەك دروستدەکرینو سەریان لەگەل جولانی ئۆتۆمبیلەکەدا دەجولیتەوە، یاخود ئەو سەگانەی چاویان لەدوگلۆپی بچوك دروستکراوەو لەکاتی ئیستۆپکردنی ئۆتۆمبیلەکەدا، پیدەبنو ئەوجۆرە شتانەی کە نەدەتوانین وەك یاری منالانو نەشیتکی جدی لەقەلەمیانبدەین. یاخود ئەو پەیکەرانەی لەشیوەی بوکەشوشە دانو رەنگدەکرین، یان ئەو ماکیتە بچوكو ناقۆلاو بەدقەوارانەی کەلەبەر بیناو تەلارە بەناوبانگەکانەوە دروستدەکرین.

Kitsch: (ناپەسەند وەلی مەبەستدارو بەواتا) دوابەدوای شۆرشی پیشەسازی ئەوروپاو پەیدابونی کارو سەرهەلدانی کارخانەکان، ئەو خەلکانەی لەلادیوە بەمەبەستی پەیداکردنی بژیوییەکی زیاتر رویانکردە شارەکانو کۆمەلیك گروپی کریکاریو پسپۆریان پیکهینا. گروپە تەکنیکیو کارگیرییە پیشەسازیەکان دروستبونو شانبەشانی ئەوانیش، لەگەل پەلهاویشتنی هەمەلایەنەی شارەکاندا، فرۆشگاگەلیکی بیئەژمار دامەزرانو چینی کاسبکارو مام ناوەندیش گەشەی کرد. تائەو دەم تەنها کەسانی تایبەت دەیانتوانی خویندەواربن بەلام لەو ساتەوەختە بەدواوە خویندەواریی بوو بەشتیکی پیویستو هەموو کریکارو کاسبکاریك لانیکەم لەپیناو بەئاگابوون لەیاساکانی کارکردن، پیویستی بەخویندنەوەو نوسین هەبوو. بەم شیوەیە خەلکیکی زۆر فیری خویندەواریی بون. وەرزیریك کە لەلادیدا دەژیا، دەبوایە هەر لەگەل دەرکەوتنی کازیوەی بەیاندا لەکیلگە دەستبەکاربیتو کاتی خۆر ئاوابون بەشەکەتی گەرابایەوە بۆ مالەوە، تا پاروە نانیك بخواتو بنویتو سەرلەنوی خۆی بۆکاری سبەینی ئامادەبکاتەوە. بەلام ژیانی شارو کارکردن لەکاتژمیرە دیاریکراوەکانی کارخانەدا، مانای بەدیاردەیەك بەخشی بەناوی کاتی پشودان. کاتەکانی دوای کاری رۆژانەو رۆژانی پشودانیش هاتنەکایەوەو دەبوایە بەجۆریك لەجۆرەکان ئەم کاتە بەتالانەش پربکرینەوە. کریکارانو چینی مامناوەند بۆ پرکردنەوەی کاتەبەتالەکانیان پیویستیان بەسەرگەرمیەك هەبوو بۆ کات بەسەربردن، ئەوەشی کە سەرگەرمی دەکردن شانۆناکەکانی شیکسپیرو کۆمیدیای ئیلاهەی دانتیو مۆزیکای باخو تیکستە فەلسەفیەکانی کانتو دیکارت نەبون. بەلکو ئەوان عەودالی شتیك بون کەسەرگەرمیان بکاتو بەسانایی بۆیان قوتبچیت. هینانەدی ئەم نیازو خواستە، خۆیلەخۆیدا بووە کارو کاسبی کۆمەلەخەلکیکی تر هەر بۆیە بەرەبەرە دیاردەو سەلیقەیەك بەناوی _کیچ _ەوە سەریهەلدا.

کیچ لەدەستەواژەی . - verkitschen-ەوە وەرگیراوە. کە لەدەوروبەری سالی ١٨٧٠ لە"مونیخ" کەوتبۆە سەر زارانو مانای "پارەپەیداکردن"ی هەبوو. کیچ هونەریکی دامالراوە لە بەهائیستاتیکیەکانو بەتەنها چاوی بریوەتە ئاسان پەسەندی خەلکی سادەخوازو ساکار ئەندیش. شتیکی بی مەترسیەو ریبەرایەتی سەلیقەی خەلکی رەشۆکی دەکاتو بەهیچ شیوەیەك خۆدەرخەرانە نیەو هەندی جار نیشانەی نیازپاکیو لەخۆبوردوییەو دواجار جەڤەنگیکی سانتی مانتالیانەیە. بەلام کیچ بەواتای زبلۆ زالۆ ناپەسەند دیتو بەمەبەستو ئاراستەیەکی تایبەتەوە، پیناسەی زەوقو سەلیقەیەك دەکات کەهەم خراپەو هەم خۆدەرخەرانەیەو بریتیە لەکۆی ئەوشتانەی کە دەستکردو سواون.[٧] ئەم وشەیە لەنیوەی دەیەی ١٩٣٠دا بەواتای سەلیقەی خراپ هاتە ناوزمانی ئینگلیزیەوە، کلیمینت گرینبیرگ (١٩٣٩) یەکەمین رەخنەگربو کەبەشیوەیەکی بەربلاوو رەخنەگرانە بۆ پیناسەکردنی (ئانتی تیز)ی بەها ئیستاتیکیەکانی مۆدیرنیزم، سودی لەم وشەیە وەرگرت.[٨]

کیچ جۆرە هەستیکی درۆزنو قەلبە، کەبەهەموو ئاوازیك دەکەویتە سەماکردن، بی بەهایەو هەر بەبی بەهاییش دەمینیتەوە. بەپیی گوتەی گرینبیرگ، کیچ کورتکراوەی تەواوی ئەوشتانەیە کە لەژیانی ئیمەدا دەستکاریکراون. یەکیك لەمەترسیەکانی کیچ ئەوەیە کەسنورەکانی لەگەل هونەری بەرزو بەنرخدا، گەلیك تەمتومانو نادیارنو بەئاسانی دەتوانیت خۆی بخاتە شوینی هونەرەوە.[٩] پۆستەری دیمەنی بزەیەك کیچە وەلی پۆستەری مونالیزا کیچ نیە بەلام کاتیك هەر ئەم پۆستەرەی مونالیزا، لەسەر تیشیرتو تەنەکەی خۆل چاپبکریت ئەوا کیچەو وەك پیناسەی سەلیقەی کیچ لەقەلەمدەدریت. بورجی ئیڤل کیچ

نیە، بەڵام کەپریك کەکۆڵەکەکانی لەشێوەی ئەوبورجە دروستبکرێن، کیچە. میلان کۆندیرا دەڵیت: "دوو دڵۆپ فرمێسك بەدوای یەکدا لەچاو هەڵدەچۆڕێن، دڵۆپی یەکەم دەڵێت، دیمەنی راکردنی منالاَن لەنێو مێرگو سەوزەگیادا چەند جوانە. دڵۆپی دووەم دەڵیت: چەند جواندەبوو ئەگەر دیمەنی راکردنی منالاَن لەنێو گژوگیادا تەواوی خەڵکی جیهانی بزواندبا؛ ئەوە دڵۆپی دوەمەکە کیچ دەکات بەکیچ".

یەکێکی تر لەتایبەتمەندیەکانی کیچ ئەوەیەکە زیاتر لەهەموو شتێك لەدەوروبەری خۆماندا دەیبینین‌و هەندی جار بەرهەمهێنانەکەشی کۆڵەدراویکی تیدەچیت. ئەدەبیات‌و بڵاوکراوەکانمان زیاتر کیچن نەك جدی. دەتواندری زنجیرەیەکی تەلەفزیۆنی سی‌و سی بەشی لەفیلمیکی نیو کاتژمیریدا بگونجیندریت. هەروەها چەندین خولەکی کاتی رادیۆ کەهەر چرکەیەکی لەسەر حسابی گیرفانی خەڵك پارەیەکی ئەستوری تیدەچیت، تایبەتدەکریت بەپرسیارو وڵامی دووکەس کە ئاخۆ ئەتوانیت مەتەڵەکە هەڵبینیت، کەسیش پرسیار ناکات کە ئایا ئەم قسە پوچانە چ سودیك بەبیسەران دەگەیەنیت؟ مەترسی هەرەگەورەی سەلیقەی کیچ لەوەدایە کەخەڵك لەسەر شتی پوچ‌و ناپەسەندی شیوە روناکبیرانە، رادینیت.

Camp: (؟) لەجیهاندا زۆردیارە هەن کەناویان بۆ دیارینەکراوەو زۆریك لەوشتانەش کەبیناون، بەدروستی پیناسەنەکراون. یەکیك لەم شتانە ئەو هەستەوەریە مۆدیرن‌و ئالۆزو لەپیناسە نەهاتوەیە کەپیی دەگوتری کەمپ. کەمپ یەکیکە لەهیماکانی تاك. خۆشویستنی شتی ناسروشتی‌و دەستکردو زیدەرۆیانەیە. ئەو هەستەوەریەیە کەهەموشتیکی جدی دەگوریت بۆشتی دەستکرد. کەمپ حالەتیکی تایبەتی تیروانینە بۆ جیهان لەروانگەیەکی ستاتیکیەوە بەڵام نەك لەریگەی جوانیەکی باوەوە بەڵکو لەروی پلەبەندی‌و ستیلیزەیشتنەوە، بینینی جیهانە لەریگەی جوانی‌و شیوازیکی زیدەرۆیانەوە. کەمپ ستاتیکایەکی تایبەتە لەوجۆرەی کەسوزان سوتناگ پەیرەویدەکات. سوزان سوتناگ لە"گفتوگۆ"دا دەنوسیت:"دەبی دڵت وەکو بەردبیت تاکو بتوانیت رووداوی مەرگی نیل بچکۆڵ بخوینیتەوەو پیبەکەنیت". کەمپ شیوازی تیروانینە بۆ ژیان‌و شتەکانی دەوروبەرو دۆزینەوەی چلۆنایەتیەکانە لەمرۆڤ‌و شمەکەکاندا، بەم پییە هەم هونەری کەمپ‌و هەم سەلیقەی کەمپ بونی هەیە.

تیۆریستەکانی کەمپ رایان وایە ئەم وشەیە بۆ پیناسەکردنی کلتورو سەلیقەی ئەو گروپە پەراویزی‌و وردە کلتورۆکانەیە کەحەقیقەتی سەرسنوری‌و پەراویزیانەی خۆیان ناشارنەوە. هەرچەند ئەم وشەیە هەندی جار دەربارەی هیمیۆ سیکشوالەکانیش بەکاردەهیندریت، بەڵام مانایەکی بەربڵاوتری هەیەو رەنگە لەلایەن زۆریك لەگروپەکانی تری وەك ئەو روناکبیرانەی کە لەپیگەی چینایەتی خۆیان دابراون، واتە روناکبیرە خۆدەرخەرەکان یاخود کەمینە نەتەوەییەکانیشەوە بەکاربهیندریت. کەواتە کەمپ زادەی زمانیکی تاکەکەسی‌و تایبەتە کە گروپیك وەك ناسنامەیەکی هاوبەش‌و بەمەبەستی بەرگریکردن لەخۆیان لەبەرامبەر هیزە دەرەکیەکاندا سودی لیوەردەگرن.[10] ئەو دەمەی دیاردەیەك بەناوی (پانك) لەئەوروپا سەریهەڵدا، پانکەکان سەلیقەیەکی تایبەتیان لەناوخۆیاندا برەو پیدا کەئەویش camp بوو. هەر لەجل‌و بەرگ پۆشین‌و شیوازی ئایشتکردنەوە بگرە تا دەگاتە ئەو کتیب‌و بڵاوکراوانەی کە لەلایەن ئەوانەوە یاخود بۆ ئەوان لەچاپدەدرا، تیکرا پیناسەی سەلیقەی کەمپ بوون. دەتوانین بلیین، کەمپ جۆرە بروایەکی لاسارو لەخۆباییانەو هەندی جار شەرانگیزانەی گروپچیتیە. . ریز لەسەلیقەیەك دەگرن‌و چیژ لەشتگەلیك وەردەگرن کەرەنگە لەلایەن داب‌و نەریتی خەڵکانی ترەوە سەرسور هینەر بیت یان بەسوك‌و قیزەون لەقەڵەمبدریت. بەواتایەکی تر، سەلیقەیەك کە لەلایەن تاقم‌و گروپیکەوە بەشیوەیەکی وردبینانەو ئاگایانە کرابیتە شتیکی شیوە روناکبیرانە ئەوا –camp -ە نمونەی دیاری هونەری کەمپ لەهیلکارییەکانی "ئوبری بردزلی"و تابلۆکانی "گوستاو کلیمینت"و "دەریاچەی قوو"ی "چایکۆ فسکی"و دەرهینانەکانی "سالومە ڤیسکۆنتی"وە، شۆردەبیتەوە تا دەگاتە تابلۆکانی "منریستی پۆنترمۆ"و "کاراواجۆ"و روناکیە شانۆ ئاساکانی "ژۆرژ دلاتۆر". توخمی سەرەکی کەمپ جدی بونە بەڵام جیدی بونیك کەدواجار شکستی هینابیت. هەڵبەت ئەمە بەومانایە نیەکە هەموو ئەوشتەجیدیانەی بەشکست کۆتاییانهاتبیت بەکەمپ بینە ئەژمار، بەڵکو مەبەست ئەو جیدیبونەیە کەتیایدا ئاویتەیەك لەزیدەرۆیی‌و خەیالپلاو و جۆش فرۆشیش بەدیبکریت.

Semiotics: هیماگەری یاخود ماناشوناسی، بریتییە لەزانستی هیماو ئەو سیستەمەی کە لەریگەیەوە فۆرمیك دەبیتە خاوەنی بایەخ‌و مانا. ئامرازیکە بۆ بەرقەرار کردنی پەیوەندی لەنیوان گروپە مرۆییەکاندا. دەتواندریَ زمان،حالەت، جولە، خۆراك، پۆشاك، مۆزیکاو.... تەنانەت وەرینی سەکیش وەك هیما لەقەڵەمبدرین. فردینان ساسۆر کەیەکیکە لەدامەزرینەرانی هیماگەری پیبوایە کەزمان بەتەواوی ماناکانیشیەوە، زادەی رستیکی کورت‌و بچوکە لە phonemes(وشە). وشە بچوکترین یەکەی سیستەمی دەنگە کەدەتوانیت واتا گەلی جۆراو جۆرو تەنانەت دژبەیەکیش بخولقینیت. ساسۆر وەك بونیادیك لەزمانی دەروانی‌و دەیگوت وشە چ بەشیوەی دەنگ‌و چ بەشیوەی هیمایەکی سەرکاغەز، بریتیە لە -signifier- (دال). ئەمە خۆی لەخۆیدا هەڵگری چەمك‌و ئەندیشەیە کەبەناوی -signified- (مەدولول). کۆی ئەم دوانە، یەك هیما دەخولقینن. ساسۆر پیبوابوکەکلتور بەتەواوەتی لەهیماکان دروستبوەو سوری ژیان لەگرەوی ئالوویرکردنی ئەو فۆرمانەدایە کە داب‌و نەریتەکان مانایان پیبەخشیوە. ساسۆر دەیگوت هەموویەکەیەك لەزماندا، هەم لەپیناسەکردنی یەکەکانی تردا رۆڵی هەیەو هەم لەریگەی هەندی لەیەکەکانی ترەوە پیناسە دەکریت. ئەمە ئەو تیۆریە بو کەبناغەو کۆڵەکەی بونیادگەری دامەزراند پاشان پەلیهاویشتە نیو سۆسیۆلۆژیاو کۆمەڵناسی‌و هونەرو زۆریك لەهونەرەکانی تریش. چارلز سندرز پیرس کەیەکیکی ترە لەدامەزرینەرانی

زانستی هیماگەری ویرای قبولکردنی دال‌و مەدلول دەیگوت هەموو هیماکان، ئاماژە بەو چاوگانە دەکەن کە لەخودی هیما گرنگترن. هەر هیمایەك ئاماژەیەکە بۆشتیکی دەرەوەی خۆی کەبەهاکەی لەگرەوی راڤەو تەفسیری ئەو چاوگانەدایە. هونەرە شیوەکاریەکان لەگەڵ ئەم چەشنە لەبران نەهاتوەی هیماگەریدا، روبەروبونەتەوە.

ساسۆرو پیرس لەگەڵ تەواوی جیاوازی بیرو بۆچونەکانیشیاندا، وەك یەکانگیریەك بۆ هیمایان دەروانی بەلاّم ژاك دریدا، یەکیکە لەدامەزرینەرانی ئەو فەلسەفە نوییەی ناونرا پۆست بونیادگەری. لەو بروایەدا بوکە پەیوەندی نیوان دال‌و مەدلول زۆر لەمە فراوانترە لەم پەیوەندیە دا هیچ نزیکایەتیەکی یەك لەدوای یەکیان نیە. دال بەمەدولول کۆتایی نایەت‌و بەتەنها دەتوانین لەدالیکەوە بگەین بەدالیکی تر. هەر دالیك سەرەداویکە بۆ گەیشتن بەسەر داوەکانی دی. بونیادگەری تیکستیکی بەکامڵ‌و تەواو دەبینی، بەلاّم پۆست بونیادگەری، جەختی لەسەر خویندنەوەی فەردانیەتی تیکست دەکردەوە نکۆلی لەکامڵ‌و تەواو بونی تیکست دەکردو بروای بەهیچ جۆرە یەکانگیری‌و نەگۆرییەکی مانا نەبوو، بەلکو تیکستی هەلدەوەشاندەوە ماناکانی لەکۆت‌و بەند رزگار دەکرد. هەر چەندە نەیدەگوت هەموو شتیك بی مانایە بەلاّم هیچ مانایەکیشی بەکامڵ‌و یەکجارەکی نەدەزانی. دواجار هەر ئەم تیۆرە دیکانستراکشنی لیکەوتەوە.

Structuralism (بونیاد باوەری، تیروانینی بونیادیانە، بونیادگەری)، post- structuralism(دوای بونیادگەری): لەچەمکی زامانەوانیدا بونیادگەری گەرانیکی شیتەلکارو شیکاریانەو دۆزینەوەی ریسا گەلیك کەبتواندریت لەریگەیانەوە بەسودوەرگرتن لەگوتەزاکانی بونیادو سیستەمەکەیەوە، تایبەتمەندیەکانی زمانیك وەسف‌و پیناسەبکرین. بناغەو کۆلەکەکانی بونیادگەری بەنوسینەکانی مارسل مائۆس‌و باختین‌و پۆنتی‌و هەندی لەو بیرمەندانەی کە بەیەکەمین بونیادگەرا ناسراون، دامەزریندرا. ئەم گروپە روی خۆیان لەو پیناسەیە وەرگیرا کە وجودییەکان لەبارەی کۆمەلگە دابویان بەدەستەوەو رویانکردە بناغەی ئەبستمۆلۆژیای زانست‌و وەك سیستمیك لەکۆمەلگە وردبونەوە. لەروانگەی ئەوانەوە چیدی، میژوی زانستەکان زمانی ئەندیشە نەبوو، بەلکو چیکردنی فۆرمیکی ئەبستمۆلۆژیانەوە، چوارچیوەیەکی رۆشنبیرانەی دیاریکراوی پیکدینا. ویرای ئەمەش، ئەزمونگەلی تازە لەبارەی کۆمەلگەو تاك‌و چونەژیر کاریگەری نوسینەکانی فرۆید، بونەمایەی گۆرانی واتای رابوردو. چیدی رابوردو لەریگەی ماناو راڤەکانی رابردووەوە درك نەدەکرا، بەلکو لەریگەی تیفکرین‌و قولبونەوە لەچەمکە هاوچەرخەکانەوە دەخرایە بەر تویژینەوە. بونیادگەری زیتر شیوازو ریبازە نەك چواچیوەوپرەنسیبیکی دیاریکراو هەر بۆیە دەتوانیت لەرەهەندە جۆراوجۆرەکاندا کارایی هەبیت.

دەتوانین بلین بونیادگەری شیوازناسیەك بوو کە لەپیناو بەدەستەوەدانی یاسایەکی گشتی لەکۆمەلگەیەکی دیاریکراوو لەچوارچیوەی بونیادیکی سەربەخۆدا، مامەلەو چالاکیە مرۆییەکانی وەك (زمان‌و سیستەمی خزمایەتی) دەخستەبەر تویژینەوە. کەچی هیندەی نەبرد کەبیرۆکەی بونیادیکی سەربەخۆ، دزەی کردەنیۆ چەمکە مۆدیرنیستی‌و ریساجۆراوجۆرە هونەرییەکانیشەوە کە لەسەرەتای دەهەی ١٩٧٠ تا کۆتایی دەهەی ١٩٨٠ خۆی وەك یەکیك لەگوتارە فەلسەفی‌و کلتوریەکان دەرخست. لەدەهەی ١٩٧٠دا، تەنانەت هەندی لەتەلار سازەکانیش بەمەبستی شیکاری‌و جویکردنەوەی تەلار سازی، سودیان لەشیوازناسی‌و تیۆرەکانی کلۆد لیڤی شتراوس وەرگرت. بونیادگەری زنجیرەیەك ئایدیالۆژیای فۆرمالیستیانەشی لەهەناوی خۆیدا پەروەردەکرد. ئەم شەپۆلە بەربلاّوەی ئایدیەلۆژیاکان خوازیاری ئەوە بوون کە بەتەنها خۆیان بەزمانەوە نەبەستنەوەو پانتایی زمانناسی لەشمەك‌و هەلسوکەوتەکانی مرۆڤیشدا پەرەپیبدەن.[11] هەر بۆیە بەچاوی سیستەمیك کە لەکۆمەلە هیمایەك پیکهاتبیت، بۆ هەموو شتیکیان دەروانی. بەواتایەکی تر، بونیادگەرەکان متمانەیەکی ئەوتۆیان بەئاماژە دەرو چاوگەکانی جیهانی راستەقینە نەبوو ئەوەیکە لەدیدگای ئەوانەوە بەگرنگ دەزانرا، ئەو شتەبوو کەچاوگەکانی دەنواندەوە. ئەم هیمایە لەدال (وتە، رەنگ، ئیمەیج)و مەدلول (چەمك، مانا) پیکدەهات‌و لەبونیادیك یاخود تیکستیکی (چیرۆك، وینە، شیعر) کە لەپیکهاتەیەکی هیمایانەی ناسراودا چیکرابوو، لەتەك هیماکانی تردا رۆدەنیشت. پیشتر (فردینانت ساسۆر) ئەو تیۆرەی بنیاتنا بوو کەلەزامانەوانیدا بەتەنها ناولینان‌و جیاوازیەکان بەدیدەکرین‌و پەیوەندی نیوان دال‌و مەدلول هەروەها پەیوەندی نیوان هەر هیمایەك‌و ئاماژە دەرەکەی تیکرا هەوەنتەو بیئا کامبوە چونکە متمانەکەی لەلایەن داب‌و نەریتە کلتوریەکانەووە دیاریدەکریت.

وشەی بونیادگەریی، لەدەیەی ١٩٧٠دا کەمتاکورتیك بەکۆمەکی (رۆمان یاکوبسۆن)، لەگەڵ مانا شوناسی‌و هیما گەریدا ئاویتەبوون کەدواجار نەك هەر بووە هۆی جیابونەوەی (بونیادو تیکست)لە ئاماژەدەرەکەیان، بەلکو جیابونەوەی بونیاد لەتیکست واتا جیاکردنەوە لەنوسەرو هونەرمەندیشی لیکەوتەوە. تەواوی هەولدانی بونیادگەری لەسەر ئەوەقەتیس ببوکە بونیادی گشتی چالاکیە مرۆییەکان بخاتە پەراویزەوەو لەزمانناسیدا بەدوای هاوماناکانیدا بگەریت.

بەلاّم پۆست بونیادگەری هەروەك لەناوەکەیەوە دیارە، بەرەتکردنەوەو نکۆلیکردن لەشیاویتی سەر بەخۆیی سیستەم دەستپیکردو هەستا بەدژایەتیکردنی ئەو ریسایانەی کەبریار بوو سیستەم لەچوارچیوەی ئەواندا بەریوەبچیت. لەقەلەمرەوی زماندا تیشکی خستەسەر لاوازی بونیادەکانی زمان‌و لەو بروایەدابوو کەکورتکردنەوەی زمان بۆ ئالۆیرکردنی پەیام‌و پیکهینانی پەیوەندی یاخود گۆرینەوەی زانیاریەکان، جۆرە بیرکردنەوەیکی ساویلکانەیە. سەرەتا ژاك دریداش

ئەگەری یاسایەکی گشتی خستە گومانەوە. پاشان گوتاری گرژی نیوان هزرو بابەت، کەئەگەری هەر جۆرە پیناسەیەکی بابەتیانەی پیوەبەندە، هینایە گۆریّو دواجار مەسەلەی بونیاد واتە "گرژی دولایەنە"ی خستە روو.

بونیادگەریی‌و پۆست بونیادگەریی لەسی لاوە کۆمەکی سەر هەلدانی پۆستمۆدیرنیزمیانکرد:

١- گوتیان لەپیناو ریکخستن‌و تەنانەت چیکردنی راستەقینەشدا سود لەزمان وەردەگیردریت. واتە زمان ئەو توانستە ئەدات بەمرۆڤ کەمانای پیبە جیهان ببەخشیت. شیوازی نواندنەوە، تەنانەت راستەقینە یاخود ئەو ریوایەتەش دەگریتەوە کە لەراستەقینەوە بەرهەمدیت‌و دواجار رۆلی سەرەکی لەئەستۆی زماندایە. ئەم پیناسەیە نەك هەر لەوە دیهاتنی پۆستمۆدیرنیزمدا رۆلی هەبوو، بگرە یەکیك لەبنەما تیۆرییەکانی پۆستمۆدیرنیزمیشی پیکهینا.

٢- مانا تەنها لەریگەی پەیوەندی بەبونیادەوە دیتەدی، واتا هەموو شتیك بی مانا دەبیت ئەگەر پەیوەندی بەشتەکانی ترەوە نەبیت.

٣- هەردوکیان پییانوابوو کەزمانی زارەکیانەو زمانی نوسین ئاشکراترین‌و راشکاوترین نمایشی بونیادو چلۆنایەتی پەیوەندیدارە بەماناوە. هەربۆیە خویندنەوەی شیوازی کارایی زمان، لەپەیبردن بەوەی کە چۆن بەرهەمە کلتوریەکان دەتوانن خولقینەری مانابن، رۆلیکی گەورەی گیراوە. پاشان کاریگەری ئەم ئەندیشانە وای لە(تریئیگلتۆن) کرد کە لە١٩٨٣دا، بنوسیت: "سەرەرای ئەمانەش، زمان بەهەموو رازو نیهنی‌و شتە شاردراوەکانیەوە، هەم نمونە هینەرەوەو هەم دلەراوکیی ژیانی روناکبیرانەی سەدەی بیستەمە".

لەسی سالی رابردودا بونیادگەرو پۆست بونیادگەرەکان‌و فەیلەسوفانی وەك لیڤی شتراوس، لاکان، دریدا، فۆکۆ، دلۆزو لیۆتار لەبەرزکردنەوەی ئاستی تیگەیشتنە مرۆییەکاندا رۆلیکی ئیجگار بنەرەتی‌و سود بەخشیان گیراوەو بەرهەرمگەلی بەپیزو بەهاداریان خولقاندوە. هەرچەندە بونیاد گەرو پۆست بونیاد گەرەکان زۆر لەیەکتر جیاوازن بۆ نمونە پۆست بونیادگەری سود لە"زماننناسی بونیادیانە" وەرناگریت بەلام ویچکونگەلیك لەنیوانیاندا بەدی دەکریت‌و هەردوکیان روانگەیەکی رەخنەییان هەیە. رووی یەکەمین رەخنەشیان لەسۆبجیکت، گەوهەرو زاتی مرۆییە. وشەی "زات" ئاماژەیە بۆشیکی تەواو جیاواز لە"تاکەکەس". وشەی "تاك" کە لەقۆناغی رینسانسدا لەدایکبوو لەسەدەی حەڤدەو هەژدەدا شیوەو فۆرمی پیگەیشتوی خۆی بەدەستهینا، تیبینی ئەوە دەکات کەمرۆڤ بونەوەریکی هەستەوەرو ئازادەو دەستکەوتە ئەندیشەییەکان، لەژیر گوشارو ستەمکاری‌و هەل‌و مەرجی میژووی‌و کلتووریدا، نەگۆردراون بۆنمونە "من"ی دیکارت کەبیردەکاتەوە، نەك هەر بونەوەریکی هۆشیارو سیستەمیکی سەربەخۆیە، بگرە یەکانگیریشە. لەسەردەمانی رینسانسدا، مرۆڤ ناوەندی جیهان بوو بەلام لیڤی شتراوس کەیەکیکە لەپیشەنگەکانی ریبازی بونیادگەری، گەوهەری مرۆیی بەناوەندی بوون لەقەلەمداو وای بۆدەچو کەدوایین ئامانجی سۆسیۆلۆژیا ئەوەنیە کەمرۆڤ بەرپا بکات‌و رەسمیەتی پیببەخشیت بەلکو خوازیاری ئەوەیە کەمرۆڤ مەحالّ بکات. هەر ئەو تیۆریەی شتراوس دواجار هاتەوە سەرشیوەی دروشمی بونیادگەرەکان.

بونیادگەری‌و پۆست بونیاد گەری هەردوکیان رەخنە ئاراستەی میژوگەرایی دەکەن‌و بەشیوازی هەمەچەشنە بەندبونی میژوو بەپرۆسەیەکی گشتیەوە بەشتیکی سلبی دەزانن. نمونەی دیاری ئەم تیۆرە رەخنەییە، ئەو هیرشەیە کەلیڤی شتراوس دەیکاتە سەر تیۆری ماتریالیزمی میژووی سارتەرو دژایەتی لەگەلّ ئەو بۆچون‌و گریمانەیەی سارتەردادەکات کەدلی کۆمەلگەی ئەمرۆ لەکلتورەکانی پیشوو باشترە.[١٢]

simulation : (چونیەکسازی) Simulacrum (چونیەککراو): دەبی لەگفتوگۆکانی ئەفلاتوندا بەدوای رەگ‌و ریشەکانی ئەم دەستەواژە لاتینیەدا بگەریین کەتاماوەیەك لەمەوبەریش لەدەقە ئینگلیزیەکاندا بەphantasm یاخود Semblance تەرجەمەدەکرا هەروەها لەدەقە فەلسەفیە فارسیەکانیشدا، بۆ یەکەمیان (صورخیال، صورت وهمی، خیال)و بۆ دوەمیان (ضاهر، نما، نمود) دادەنرا. ئەفلاتون ئەم واتایەی بۆ جیاکردنەوەی "عەقلانیەت" لە"هەست"، "ئەندیشە" لە"ئیمەیج" و"گەوهەروزات" لە "روالەت"، بەکاردەهینا. ئەفلاتون وینەکیشەکانی بەخولقینەری وەهم‌و خەیالّ دەزانی‌و پییوابوو کەئەم گروپە ئاگایان لەراستەقینە نیەو هیندەلییان دردۆنگبو دەیگوت دەبی لەگەلّ هونەرمەندەکانی تردا لەکۆمار وەدەرنرین. هەلبەت لەریگەی وردبونەوە لەوتەکانی ئەفلاتون‌و قوتابیەکەی واتا ئەرەستۆوە، دەتوانین لەوەتیبگەین کەمەبەست زیاتر شاعیرو تراژیدیانوس‌و ئەکتەرانی تراژیدیا بووە. بەهەرحالّ چونیەکسازی واتا لیکچونی درۆزن، هونەرە شیوەکاریەکان لانیکەم لەسەردەمی ئەفلاتونەوە دەستەویەخەی پەیوەندی نیوان راستەقینەو لاسایی‌و کۆپی بووە. لەجیهانیکی بەکارهیندا کەتیایدا بیوچان کالاّو شمەکەکان بەرهەمدەهیندرین‌و چونیەکسازیدەکرین، دیاردەی بەدەلسازیش، بەردەوام رەوت‌و تەوژمی خۆی دەبیت‌و بەجۆریك پەرەدەگریت کەئیتر جیاکردنەوەی رەسەن لەقەلب‌و بەدەلّ دەبیتە شتیکی مەحال. ئەمرۆ لەسایەی سەری تەکنەلۆجیای پیشکەوتوودا، دەتوانین، قۆناغەکانی رابردوو، ئیمەیجەکان، شمەك، دەروبەرو تەنانەت خۆشمان کۆپی‌و چونیەکسازی بکەین. ئیستا جۆرە پەتایەکی دەرونی بلاّوبۆتەوەو پییدەگوتری نەخۆشی پۆستمۆدیرنیزم کەتاکو ئەمرۆ جیهان شتی وای بەخۆیەوە نەبینیوە. نەخۆشانی ئەم جۆرە بیماریە پییان وایە کەخزم‌و دۆست‌و ئاشناکانیان لەگەلّ ئەلتەر ناتیڤگەلی چونیەکسازیکراودا گۆردراون. ڤایرۆسی ئەم پەتایە بەدەستی ژان بۆ دریار کەتیۆرمەندی ئەم خەیالپلاّوانەیە بەجیهاندا بلاّوکراوەتەوە. جیهانیك کەتیایدا راستەقینە، لەراستەقینە شۆراوەو هیندە تەشەنەیسەندوە کەجیاکردنەوەی دروست‌و نادروستی مەحالکردوە.

هەموو چونیەکسازیکراویك شوینی شتی رەسەنی گرتۆتەوەو تەنها لەبەر ئەوەیەکە ئەم دوانە لیکجیا ناکرینەوە سەرجەم متمانە کردن بەرەسەنایەتیو بیهاوتایی شتەکان تیکدەرمیتو ئەوەشی کە سەرچۆپی دەگریتو هەلهەلەی شادی لیدەدات کالآی قەلبو نارەسەنە.[١٣] تاماوەیەك لەمەوبەر، دەتوانرا وینە یاخود کاسیتیکی دەنگ وەك بەلگەیەکی جیی متماتەو باوەرپیکراو لەدادگادا بخریتەروو بەلاّم ئەمرۆ تەنانەت فلیمو کاسیتی ڤیدیۆش، چونکە گومانی چونیەکیازی لیدەکریت، دادگا پەسەندی ناکات. تۆم هینکس، لەفلیمی "فارست گامپ"دا، سیو چەندسالّ دوای کوژرانی جۆن کەنەدی، دەستی دەگوشیتو گفتوگۆی لەگەلدا دەکات.

Cybernetics : لەزمانی فارسیدا هەم "فرمانیك"و هەم "خودبردار" یان داناوە.[١٤] واتا "خۆگەر" سیبرنتیك ئەو گوتارەیە کە لەدەوروبەری سالی ١٩٤٢ سەریهەلداو لە١٩٤٧دا، (نۆربیرت ڤینەر)ی ماتماتیکزانو (ئارتۆرۆ رۆز نبلوس) زانای بەرجەستەی فیزیا، ئەم ناوەیان لینا. مەبەست لەسیبرنتیك ناسینی جیاوازیە بنەرەتیەکانی نیوان فیزیاو ماتماتیکەو وەکو زانستی کۆنترۆلّو پەیوەندی ماشینو ئاژەلەکان، پیناسەدەکرا، ئەم پیناسەیە بریتی بوو لە ١- کۆنترۆلکردنی پەیوەندیە نزیکەکان بەرەوتی زانیاریەکانەوە. ٢- یاسا چاودیرەکانی کۆنترۆلکردن، گشتیو جیهانگیرو پشتیان بە دولایەنەییو جیاوازیە کلاسیکەکانی نیوان سیستمە ئۆرگانیكو نا ئۆرگانیەکان، نەبەستوە. ئەم وشەیە بەرە بەرە دزە یکردۆتە ناو بوارە زانسیتەکانی تریشەوەو ئیستا وشەگەلی وەك سیبرنتیکی ئەندازیاری، سیبرنتیکی دەرون شیکاری (کە بەکارکردی میشکی مرۆڤەوە خەریکدەبیت)، سیبرنتیکی ستاتیکی (کە بە bionicsیش ناو دەبریت)، سیبرنتیکی کۆمپیوتەرو کارگیریو... کەوتۆتە سەرزاران.

Multicultural: (فرەکلتوری) **intercultaral**: (نیوانکلتوری)

Transcultural : (گوازراوە) هەرکاتیكو لەهەر کوییەکدا، زیاتر لەیەك کلتور روبەروی یەکدی ببنەوە، جاچ بەتەباییو چ بەناخۆشی، ئەوا سنوریکی هاوبەشی تژی لەئەزمونیش پیکدیت. بەگشتی بەرهەمی ئەم بەریەککەوتنە ناونراوە "فرە کلتووری" کە لەراستیدا بربرەی پشتی ئەزمونگەلی کلتوریکی هاوچەرخە. کۆچ، تاراوگە و دروخستەوە، پەنابەریتی، ئاسانبونی سەفەرکردن بۆ ولآتانی تر، رەوکردنو نیشتەجیبون، سەیرکردنی فلیمو هەوالّو سەتەلایت هتد.. ئەمانە سەرجەم هۆکاری ئاویتەبوونی کلتورەکانن. ئەم راستیەش، پیویستی بەرستیك وشەو ناو و پیناسەو راڤەو پۆلینکردنی تازە هەیە هەروەك "گیلرمۆگومزپەنا" دەلیت : "کاتی ئەوە هاتوە کەسەرلەنوێ بەشیوازی خۆمان جیهان پاکبکەینەوە". ئەمرۆ دیالۆگی نیوان کلتورەکان شتیکی پیویستو حاشا هەلنەگرەو دەشزانین کەرەنگە ئەم دیالۆگە ببیتە هۆی پچرانی زنجیرەکانو بەربونی هاوکاتی جندو فریشتەکان وەلی ناچارین کە لەپیناو تیمارکردنی هەموو برینیکدا، یەکەمجار سەری برینەکە بکەینەوە. گفتوگۆ لەگەلّ "ئەوانی دی"دا هەم ئەزمونیکی سەرنجراکیشەو هەم بەئازارو ترسناکە، شتیکە لەشیوەی بزربوون لەناو لیرە واری چری بەدحالیبونو گوزەرکرن بەنیو مەیدانی بەمین چیندراودا، ئەمرۆ هونەری هەموو زیدو سەر زەمینەکان بووە بەبیرەوەریەکی هاوبەشی مرۆیی. هونەرمەندی ئەمرۆ رۆلیکی فرە رەهەندی لەئەستۆدایەو چیدی بەتەنها وینەکیشو پەرەموچ وەشینیکی لیوەشاوە نیە، بەلکو مامۆستاو بیرمەندیکی کۆمەلآیەتیو پاریزەری مافە مرۆییەکانیشە کە لەهەناوی کۆمەلگەدا دەستبەکاربوە نەك لە گۆشەو پەراویزە پسپۆریەکەی دەبیّ بەرهەمەکەشی بەشیکی دانەبراوبیت لە ژیانە فرەرەهەندەکەی، چونکە ئاڤانگاردەکانی ئەمرۆ بەپیچەوانەی ئاڤانگاردەکانی سەردەمی مۆدیرنیزم، نەك هەر لەچەندین مەیدانی نەبەردا دەجەنگن بگرە لەهیلی پیشەوەی بەرەی جەنگەکە شدانو دەبی سنورەکان بشکینن‌و وەك جەنگاوەریك دزەبکەنە ناو هەردولای بەرەی جەنگەکە. دەبیّ لەلایەك لەناو تیکستە هونەریەکانو لەلایەکی ترەوە لەناو تیکستە ناهونەریەکاندا ئامادەبن. واتا دەبی لەتەواوی جیهاندا دەستبەکاربن نەك بەتەنها لەجیهانی هونەردا.

یەکیك لەبەرهەمەکانی ئاویتەبونی کلتورەکان، هونەری "دورەگە"یە، هونەری دورەگە، هەم دەتوانیت لەهونەری کلتورو نەتەوە جۆربەجۆرەکانو هەم لەهونەرە ناچوینەکەکانی کلتوریك پیکبیت. بۆ نمونە، بەرهەمەکانی (جۆن کیج)، ئاویتەیەکن لەمۆزیکاو شانۆو ئۆپیرا کەلەفەزای سیبرنتیکدا نمایشدەکرین.

Deconstruction: دیکانستراکشن لەزمانی فارسیدا بە(ساخت شکنی، دیگرسازی، شالودەشکنی، ضد ساختار، ساختار شکنیو...) تەرجەمەکراوە، بەلآم پیدەچیت دروستترین هاوواتا فارسیەکەی ئەم وشەیە (واسازی- بنیاتنانەوە) بیت.[١٥] "واسازی" بەواتای (بازسازی - نۆژەنکردنەوە) نایەت، بەلکو مانای "دوبارە سازی" واتا "سەرلەنوی دروستکردنەوە" دەگەیەنیت؛ هەروەکچۆن "وابینی" "بازبینی" نیە بەلکو بینینی سەرلەنوییە.

حافیز دەفەرمویت :

غمناک نباید بود از طعن حسود ای دل   شاید کەچو وابینی خیر تو در این باشد

واتە: خەمبار مەبە لەتانەی حەسود ئەی دلّ   رەنگە خیری تۆ لەوەدا بیت کەسەرلەنویّ ببینیت

تیۆرمەندی سەرەکی دیکانستراکشن، ژاك دریدا بەتاقی تەنیا، شەری دیکانشتراکشنی لەدژی ئەندیشەی عەقلانی رۆژاوادا هەلآیساندو، لەمبارەیەوە چەندین بابەتو نامیلکەی نوسی.[١٦] دریدا پییوابوو کە ئەندیشەکانی خۆرئاوا بەردەوام لەژیر رکیفی "میتافیزیای حزور"دا بوون ئیستا کاتی ئەوە هاتووە

رزگاریان بیت. بۆ پەیبردن بەم تیۆریەی دریدا، پیویستە سەرەتا بەچەمکی "Sousrature" ئاشنابین. مانای ئەم چەمکە بریتیە لەنوسینی وشەیەك، خەت بەسەراهینانی پاشان بەبی ئەوەی سرابیتەوە بەهەمان شیوەی خەت بەسەراهاتو چاپکردنی. واتا بەهۆی ئەوەیکە ئەم وشەیە بەتەواوەتی مەبەستی نوسەری نەپیکاوە یاخو گونجاوو پر بەپیستی خۆی نەبووە، ئەوا خەتی بەسەردا هیندراوە بەلام چونکە بەپیویست دەزاندریت دەبی بەجۆریك بیت کەشیاوی خویندرانەوەبیت، واتە نەسردریتەوە. ئەمە شیوازی مارتین هایدگەر بوو کەزیاتر خەتی بەسەر وشەکاندا دینا وەلی نەیدە سرینەوەو بەهەمان شیوە لەدەقەکەدا دەیهیشتنەوە چونکە لەگەلٚ ئەوەشدا کەنالەبارو نەگونجاو بوون، بەپیویستیشی دەزانین. هەر وشەیەك لەزماندا هیمایەکە. ساسۆر وەك یەکانگیریەك لەهیمای دەروانی بەلام لەروانگەی دریدا دا، دالو مەدلول، بەشیوەیەکی راستەوخۆ پەیوەندییان بەیەکترەوە نیەو هەرگیز وشەو ئەندیشە چونیەك نینو پیکەوە نایەنەوە. هیما جۆریك لە"هەم هەیەو هەم نیە"ی تیدایە. دالو مەدلول بەردەوام لیکجیا دەبنەوەو جاریکیتر بەشیوەیەکی دی یەکدەگرنەوە. دالو مەدلول وەك ئەمدیوو ئەودیوی پەرە کاغەزیکن، کەبەردەوام جیگۆرکی دەکەنو دواجار ناتوانین بگەین بەمەدلولیك کەخۆی دال نەبیت. واتە کاتیك هیمایەك دەخوینینەوە، دەستبەجی ماناکەی ئاشکرا نابیت. هیما باس لەشتیکی نادیاریشدەکات، کەواتە، بەردەوام بەشیك لەواتا بەنادیاریی دەمینیتەوە.[١٧] ماناکان بەردەوام لەدریژەی رستیك لەدالو مەدلولدا ریدەکەن، هەربۆیە ئیمە ناتوانین بەوردی تیشك بخەینە سەر شوینی دیاریکراوی ماناکان، چونکە هەرگیز بەهیمایەکی تایبەتەوە نابەسترینەوەو جیگیرو وەستاو نین. بەم پییە، مانا هەرگیز بەیەکسانی نامینیتەوەو لەدەقیکەوە بۆ دەقیکی تر دەگۆردریت. هەر ئەم گۆردرانو جیاوازییە، خوازە (استعارە) دروستدەکاتو بەمشیوەیە خوازە یاخود پلار دەتوانیت ناوی ئەو شتەبیت کە لەریگەیەوە مانا جیگۆرکی دەکات.[١٨]

لەراستیدا دیکانستراکشن جۆرە وینەگرتنیکە لەتیکست بەهۆی تیشکی ئیکسەوە. وەك ئەو شیوازەیە کەئەمرۆ بەمەبەستی دلنیابوونەوە لەرەسەنیو نارەسەنی تابلۆکان سودی لیوەردەگیردریتو لەریگەی تیشکی ئیکسو تیشکی خوار سورەوە سەرجەم تویژەکانی ژیرەوەی تابلۆکە دەردەکەوتنو هەندیجار وینەو هیلکاریەکانیش لەژیر تویژالی سەرەوەی تابلۆکەدا دەبیندرین. بەواتایەکی تر دایکانستراکشن شیوازیکە بۆ دەرخستنی ئەو جیاوازیانەی کەلەلایەك دەکەونە نیوان مەبەستو نیوەرۆكو لەلایەکی تریشەوە دەکەونە نیوان خویندنەوەو نیوەرۆکەوە. مەبەست چونەناوەوەی تویژالە روکەشەکەیە لەپیناو گەیشتن بەسەرچاوە شاردراوەکانی ئەندیشەو دەرخستنی ئەو تویژالانەی ژیرەوە کەگوایە لەتیکستیکدا بەروالەت نادیارنو فۆرمی یەکجارەکی خۆیان وەرگرتوە. یەکیك لەشیوازە هەرە دیارەکانی دیکانستراکشن ئەوەیکە نەك هەر بەرهەمە هونەریەکان، بەلکو شیوازی بیرکردنەوەو تیگەیشتنەکانی بینەرو خوینەریش دیکانستراکتیڤو تەنانەت هەندیجار ویرانیشدەکات. کەسیك کە بەم شیوازە ئاشنابیت، ئەوا چیدی ناتوانیت بەشیوەیەکی باو لەتابلۆیەکی هونەری بروانیت، یاخود گویّ لەگوتاریك بگریت یان تیکستیك بخوینیتەوە. بۆ نمونە ئەگەر وتەبیژیك دەقی لیدوانەکەی بکات بەسی بەش، ئەوجا ئەو بیسەرەی کەبیر لەشیوازە دیکانستراکتیڤیستیەکان دەکاتەوە، بەردەوام دەکەویتە ئەو گومانەوە کەرەنگە بەشی یەکەم، بەشیکی دانەبراو لەبەشی سیهەم بیتو رەنگە بەشی یەکەمو دووەم جیگۆرکییانکردبیت. هەربۆیە هەندیجار جۆریك خویندنەوەی هەلەی بەئەنقەستو کەمتەرخەمیو بیبەلینی دەخەنەئەستۆی دیکانستراکشنەوە.

تیروانینو هەلسەنگاندنی دیکانستراکتیڤیستیانە:

بۆئەوەی نمونەیەك لەخویندنەوەی تیکست (بینینی بەرهەمی هونەری) بەشیوازی دیکانستراکتیڤیستیانە لەهونەرە شیوەکاریەکان بدەین بەدەستەوە، ئەوا لەمیانەی دریژەی باسو لیکۆلینەوەکەماندا تیشك دەخەینە سەر یەکیك لەبەرهەمە هونەریەکانی (یان ڤرمیر)، ناودارترین وینەکیشی قۆناغی ئالتونی هۆلەندای سەدەی حەڤدەهەم، هۆی هەلبژاردنی ئەم بەرهەمە بەناوبانگە ئەوەیەکە رەنگە خوینەر ئەم تابلۆیەی بینیبیتو پیی ئاشنابیتو بەسانایی بتوانیت پەی بەجیاوازیەکانی نیوان تیروانینی نویو تیروانینەکەی جاران ببات. لیرەدا پیویستە ئاماژە بەو خالە شبدەین کەخویندنەوەی دیکانستراکشنیانە لەلایەك بەهۆی ئەو سروشتەی کەهەیەتیو لەلایەکی ترەوە بەهۆی ئەو مانایانەی کە لەتویژە نادیارو کاکی بەکاکیەکانی ژیرەوەرا سەرەتاتکی دەکەنو خۆیان دەهاویژنە ناو هزرەوە، هەندیجار لەگەلٚ خۆیدا ناکۆکەو رەنگە شتیك کەپیشتر بەهەزاران مەنتیقو برووبیانو سەپاندویتی، رەتبکاتەوەو بەرەو لایەکی تر بیبات.

"ژنو تەرازو" بەرهەمی (یان ڤرمیر)، وینەی ژنیکە جلوبەرگی شینی لەبەردایەو تەرازویەکی بەدەستەوەیەو تابلۆی "رۆژی حەشر"، واتە هەمان ئەو بابەتەی کەزۆریك لەوینەکیشەکان بۆ نمونە (میکلانژ) سەرنجیان داوەتی، بەدیواری پشت ژنکەوە هەلوسراوە. روناکی لەپەنجەرەی لای چەپەوە رژاوەتە ناو ژورەکەوەو دیمەنیکی خالی لەحیکایەتو ریوایەت دەخاتە بەرچاو. ژنان لەبەرهەمەکانی تری ڤرمیردا، نامە دەخویننەوە، ئامیریکی مۆزیکی دەژەنن، لەخشلٚو ئالتونەکانیان دەروانن، لەگەلٚ کەسیکی تردا دەئاخڤنو، بەگشتی وەك بەشیك لەریوایەتیك دینەبەرچاو، بەلام لەم تابلۆیەدا ژن بەرەو خۆی کیشکراوەو گوایە سەیری ناخی خۆیدەکات. هەردوو تای تەرازوەکە بەتالن، وەلی ئەمەش خۆی جۆرە هەلسەنگاندنیکە، رەنگە دروستیو وردبینی تەرازوەکە تاقیبکاتەوە. هەر ئەم کردەی هەلسەنگاندنە، لەپالٚ تابلۆی "رۆژی حەشر"دا، کەئەویش باس لەجۆرە هەلسەنگاندنیك دەکات، ریوایەتی تابلۆکە لەئەستۆ دەگریت. روناکی لەروبەری ئەم تابلۆیەدا تەمتومانو بیسنورە، ئاماژە دەکات، جەختدەکاتەوە، نیگای بینەر لە بەشیکەوە بۆ بەشیکی ترو دواجار بۆ ئەو بەشەکیشدەکات کەجیی سەرنجی وینەکیش بووە. ئەم پەخشاندنی روناکیە یەکیك لەچەمکەکانی دیکانستراکشنی دریداییانە پیکدینیت، بەلام بۆ دەبی

هونەرە شێوەکاریەکان ملکەچی ئەو یاسایانە بن کەزمان دەیسەپێنێت بەسەریاندا؟ بۆ دەبێ هەڵی ئەوە بە روناکی ڤرمیر نەدرێت کەخۆی بێتەگۆو بایەخی خۆی ئاشکرابکات؟ وڵامی ئەم پرسیارانە ئەوەیەکە بەدرێژایی مێژوو ئەم بوارە دراوە بەبەرهەمە هونەرییەکانو بینەریش دەرفەتی وردبونەوەی تەواوی بۆ شیکردنەوەی بزاڤە هزرییەکانی خۆی سەبارەت بە بەرهەمە هونەریەکان هەبووە، بەڵام تێ کرای ئەمانە بەهۆی لێکدانەوەی تاکەکەسیو رەچاونەکردنی تیۆرگەلی شیاو، بێ ئاکام ماونەتەوە.

ئەو سێ برگەیەی کەدیانستراکشن خۆی پێ تەیار کردونو لەرێگەی ئەوانەوە بەکژ مێژوو رەسەنایەتیە دێرینەکاندا دەچێت، بریتین لە: تێکهەڵکێشبونی تێکست، فرەماناییو گومان لەپێگەی پراوپڕی مانا. واتە ریك هەمان ئەو ریسایانەی کەمێژوی هونەر لەلێکدانەوەکانیدا هەرگیز خودی ئەوانی لەبەرچاو نەگرتوەو لای لێنەکردونەتەوە.

تێکهەڵکێشبونی تێکست:

گوتارگەلی چلۆنایەتیە هەنوکەییەکانی بینینی تێکست، چێکراوی ئەو هێمایانەن کەهونەرمەندو بەرهەمهێنەرانی ئیمەیجەکان، لەتێکستو نیگاو کلتورەکانی پێش خۆیانەوە بەدەستیانهیناوە. بەڵام دیرۆکی هونەر ئەم چلۆنایەتیانەی لێکنەداوەتەوەو پۆلێنی نەکردون. بۆ نمونە، گرنگی تێکهەڵکێشرانی تێکست لەخوێندنەوەی چێکردنی فۆرمی باوو شیاودا، لەرێگەی تیشکخستنە سەر سێ تایبەتمەندی جیاوازەوە دەردەکەوێت:

١- شیکردنەوەو لێکدانەوەکانی ئەمرۆ، ئەزمونە مێژوییەکانی وەك سەرچاوەیەك قبوڵە کەکاریگەری لەسەر هونەرمەندی سەردەمانی دوای خۆیو هەڵبژاردنی فۆرمەکانیان دادەنێت. هونەرمەند بەهۆی هەڵبژاردنی فۆرمێك کەپێشتر هەبووە، خۆی قەرزاریاری هونەرمەندی سەردەمانی پێش خۆی دەکاتو بەمشێوەیە شوێنپێی هونەری قۆناغێك لەهونەری قۆناغەکانی دواتردا بەجێدەمێنێت. ئەم کاریگەریە هێندە رەنگی داوەتەوە کەهەندێ لەهونەر ناسان، بۆ نمونە (میکایل باکساندال) ناچار بەدەربڕینی ئەم تیۆرەدەکات: دەبێ بەدیدەی گۆرانکاریگەلێك لەبەرهەمی هونەرمەند بروانین کە لەنەریتەکانی پێش خۆیدا ئەنجامیداوە. واتە ئەوەیکە لەروبەری تابلۆیەکدا بەدیدەکرێت، ئەو میراتەیە کە لەپشتە دورەکانەوە بۆ هونەرمەند ماوەتەوەو تەنها کارێك کەهونەرمەند پێیهەڵدەستێ، بریتیە لەئەنجامدانی رستێك گۆرانکاری بەسەر ئەم میراتانەدا. کەوابوو پلەی هونەرو ئاستی داهێنانی هونەرمەندیش لەپێوانەکردنی ئەم گۆرانکاریانەدا دەردەکەوێت. بێگومان تیۆریکی لەم چەشنە، تەواوی یاساکانی مێژووی هونەر کەبەردەوام جەختی لەسەر داهێنانو هەمەچەشنەیی ریبازەکان کردۆتەوە، دەشێوێنێت.

٢- پۆرتریت زیاتر کەمتەرخەمدەبێت بەرامبەر بەو ئەنگیزانەی کەقەرزیکردنو هیچ ئاماژەیەکیان پێنادات. ئەگەری ئەوەش هەیە کەوینەکیش ئەنگیزە نیگاییەکانی قەرزکردبێتو کاری بەسەر ماناکانیەوە نەبێت. بەڵام لێکدانەوەکانی ناوەوەی تێکست ئەو راستیە روندەکەنەوە کەئەگەر هێمایەك قەرزکرابێت، ئەوا ماناکەشی لەگەڵدا دەبێتو ناتوانین بەجیا لەهەر کامێکیان بروانین. لەوانەیە مانایەك بگۆردرێتو مانایەکی تر شوێنەکەی بگرێتەوە بەڵام هەر لەم مانا بەدیلەشدا، شوێنپێی مانا دێرینەکان وەك خۆیان دەمێننەوەو بەردەوام خۆیان دەنوێنن. بەواتایەکی تر وەرگرتنی مانای نوێ نابێتە هۆی سرینەوەی مانای پێشوو.

٣- سێهەمین جیاوازی بریتیە لەو کەسێتیە تازەیەی کەزادەی پەندەکانی ناو تێکستەکەیە. واتە هونەرمەند لەرێگەی بەکارهێنانەوەی ئەو فۆرمانەی کەلەبەرهەمە دێرینەکاندا هەبوون، ئەواتێکستەکەشیان دەگوازرێتەوە ناو بەرهەمەکەی خۆی. ئەم حالەتە، تەنانەت لەوکاتەشدا حاشا هەڵنەگرە کەهونەرمەند بەتەمابێت لەرێگەی ئەم قۆرمانەوە بگاتە تێکستێکی تازە. بەکارهێنانی حالەتێك کە لەبەرهەمە دێرینو چێکردنی فۆرمەکانی تردا بیندرابێت، ئەوا جۆرە گواستنەوەیەکی مانای ناسنامەش دەگرێتەوە. بۆ نمونە ئەگەر لەبەرهەمێکدا فیگەری مرۆڤێکی شەرانگێز بەحاڵەتێکی تایبەت وێنەبکرێتو لەقۆناغو سەردەمانی دواتردا، وێنەی مرۆڤێکی خێرەومەندو چاکەکار بەهەمان حالەت بکێشرێت، ئەوا بەناچار بەشێك لەئەندیشەی بینەر بەرەو بەرهەمو ناسنامە دێرینەکەی کێشدەکرێت. مۆنالیزا فیگەریکی ناسراوی هەیەو ئەگەر ئەمرۆ وێنەی ژنێك بەهەمان حالەت بکێشرێت، شوێن پەنجەی ماناو ناسنامە دێرینەکەشی تیایدا رەنگدەداتەوە. کاتێك (کورۆ) سیسەدو هەشتا ساڵ دوای لیۆناردۆ داڤینشی، وێنەی ژنێکی بەهەمان فیگەری مۆنالیزا کێشا، بەرجەستەترین شت کەتیایدا بەدیدەکرا هەمان ناسنامە گوازراوەکەی بوو. ئەمە هەمان ریسایە کەئەمرۆ (سندی شرمەن) سودی لێوەردەگرێتو لەئاکارو رواڵەتی ئاشنادا وێنە لەخۆیدەگرێت کەئەمەش دەبێتە هۆی ئەوەیکە ریوایەتێکی مێژویی لەگەڵ گوتارێکی هزریدا ئاوێتە بێتو داوجار راڤەو تەفسیرەکانی بەرهەمی تازە بخاتە ژێر کاریگەری خۆیەوە.

ژن لەم بەرهەمەی ڤرمیردا، لەنێو گوتارگەلی لێکدانەبراوی ئەزمونە ئالۆزەکاندا وەستاوە. تابلۆی "رۆژی حەشر" کەجۆرە قەرزکردنێکە لەنەریتی دیکانستراکشن، بەرواڵەت لەگەڵ چەمکی واقیعگەرایانەدا نەگونجاوەو وەهمی فەزای ناو ژورەکەش پتر دەکات، بەڵام جۆرەتێکهەڵکێشبونێکی تێکستو پەیوەندی بینبنی تێکست دەخولێنێت. لەگەڵ هەموو ئەمانەشدا، هەرچەشنە هەوڵدانێك لەپێناو گریدانی ریوایەتێکی تایبەت بەم بەرهەمەوە بێئاکامدەبێت، چونکە دیمەنە واقیعگەراکانیکورتنابنەوە بۆ چوارچێوەی وێنەی ژنەکەو ئەو کارەش کەئەنجامی دەدات. لەبەشی سەرەوەی لای چەپی وێنەکەدا، لەسەر

دیواریکی چەرموو کەتابلۆی "رۆژی حەشر"ی پیوە هەلواسراوە، بزماریك بەدیوارەکەوە داکوتراوەو، لەتەك بزمارەکەشەوە کونیك لەدیوارەکەدا بەدیدەکریت. رەنگە ئەم دوبەشە چکۆلەیە هەر بەرچاویش نەکەون، بەلاّم لەبەر ئەو روناکیەی لەپەنجەرەوە دیتە ناو ژورەکەوە دەرکەوتون، کەرەنگە لەیەکەم نیگادا بەهیمایەکی واقیعگەرایانەو زیدەرۆیانە لەقەلەمبدرین‌و بخرینە ریزی هەمان نەریتی وینەکیشانی سروشتی بیگیان‌و رەنگبزرکاوی هۆلەندیەکانەوە، بەلاّم ناتوانین ئەمە وەك تیکهەلکیشبونی تیکست بینینە ئەژمار، چونکە روناکیەکە، زۆریك لەوردەکاریە کەمبایەخ‌و پر بایەخەکانی تریش دەردەخات‌و، هەر لەم روناکیەدایە کەئاوسبونی ژنەکە ئاشکرا دەبیت، لیرەدا ئەو پرسیارە دیتەگۆری کەبۆدەبی ئەم وردەکاریانە لەروناکیەکی هیندە ناسك‌و رەنگ گەلیکی هیندە سەرنجراکیشدا نمایشبکرین؟ لەمیانەی ئەم پرسیارەوەیە، کەگوتاری فرەمانایی خۆی دەردەخات.

فرەمانایی:

لەبەرئەوەیکە بینەر بەدیتنی هەر ئیمەیجیك، شتیك لەهەگبەی کلتوری خۆشی تیکەلاّو دەکات، ئەوا هەرگیز ناتوانین باس لەمانایەك بکەین کەپیشتر بیری لیکرابیتەوەو یەکلایەنەو یەکانگیربیت، هەربۆیە هەموو چەشنە پیداگریەك لەمبارەیەوە دواجار دەبیتە گرژی‌و ئالۆزیەکی گالتەجار ئامیز. لەم تابلۆیەدا هەرجۆرە گریدانەوەیەکی حالەتی ئەو ژنەی تەرازویەکی بەدەستەوەیە، بەتابلۆی "رۆژی حەشر"ەوە، کەرۆژی داوەری‌و هەلسەنگاندنی کردەوەی مرۆڤەکان نمایشدەکات، ئەم کارەی ژنەکە هەم دەتوانی شیاوو بەجی بیت‌و هەم دەتوانیت چەشنی ئایرۆنییەکی تال نەشیاوو نا بەجیبیت، چونکە لەرۆژی پاداشتی چاکەو خراپەدا، پەروەردەگار رۆحی مرۆڤەکان دەخاتە تای تەرازوی دادپەروەریەوە کەچی ژنەکەدروستی‌و بیخەوشی تەرازویەك تاقیدەکاتەوە کەبەنیازە زیرو زیوەکانی خۆی پیهەلسەنگینیت.

ئەو مەیدانەیکە مانا جۆراوجۆرەکان تیایدا شەردەکەن، مەیدانیکی کۆمەلاّیەتیە کەخۆی کەوتۆتە ژیر گوشاری توانست‌و بونیادە جۆرەجۆرەکانەوە، لەگەلّ هەموو ئەمانەشدا یەکیك لەمەیدانەکان، مەیدانی نواندن‌و راڤەکردنی ئەفسانەکانە، شتەکان ئاماژە بەشتیکی سەربەخۆی دەرەوەی خۆیان دەدەن‌و ماهیەتی فرەمانایی نمایشدەکەن. لەم تابلۆیەی ڤرمیردا، سەنتەری نواندن، واتە ژنەکەو ئەورۆلەش کە لەئەستۆیدایە، لەناوەندی تابلۆکەدا نیەو ئەوەیکە لەچەقی تابلۆکەدایەو گرنگی پیدراوە کردەی هەلسەنگاندنە ئەویش لەریگەی تەرازویەکەوە کەهەردوو تاکانی بەتالن. تەرازویەکی بەتالّ ناتوانیت مانا بەکردەی هەلسەنگاندن ببەخشیت هەر بۆیە تابلۆکەش ناتوانیت ریوایەتیکی ژیرانە بەخۆیەوە بگریت، لەم بەرهەمەدا، ئەوەیکە بریارە سەبارەت بەنواندن بیت، خۆی لەخۆیدا شیوەیەك لەنواندن بەخۆیەوە دەگریت‌و مەسەلەیەکی گەورەتر واتا فرە مانایی دینیتە گۆری. لیرەوەیە کەچەمکی تیۆری رادیکالی ژاك دریدا، کەهیچ راڤەیەك لەراڤەکانی دی بەچاکتر نازانیت، متمانە پەیدا دەکات‌و مەسەلەی فرە مانایی بەشتیکی پیویست‌و حاشا هەلنەگر دینیتە ژمار.

ئەو نمونانەی لەسەروە باسمانکردن دەشی لەلایەك جەختکردنەوە لەسەر "فرە مانایی" بیت‌و لەلایەکی تریشەوە سەلینەری نامەنتیقی بونەکەی بیت هەروەها دیاریکردنی مانایەکی تایبەت بۆ بەرهەمیکی هونەری، شتیکی تژییە لەبیهودەیی‌و، گومانیشی تیدا نیە کەبەردەوام لەژیر گوشارە کۆمەلاّیەتی‌و رامیاریەکاندا بووە، ڤیتگنشتاین لەریگەی هینانە گۆری چەمکی "گەمەی زمان"ەوە پیییوایە کەهیماکان بەشیوەیەکی چالاك‌و کارا دەجولینەوەو ناچارن بەوەیکە هەم لەگەلّ یاساکانی سەردەمی خۆیاندا بگونجینن‌و هەم لەگەلّ خەلك‌و کۆمەلگەیەك کەتیایدا بەکاردەهیندرین سازگاربن. کەواتە هەر هیمایەك رووداویکە کە لەبارودۆخیکی تایبەتی میژویی‌و کۆمەلاّیەتیدا روئەدات‌و لەبەر ئەوەی ماناکەی ناچیتە قالبی هیچ سنورو چوارچیوەیەکی دیاریکراوە وە، ئەوا ئەو بەلینەی لەئەستۆی دایە لەسەدا سەد کۆمەلاّیەتیە. رەنگە هیماکان هەندیجار لەهەلومەرجی تایبەت‌و گونجاو لەگەلّ داب‌و نەریتگەلیکدا کەپیدەچیت لەروی کلتوریەوە جیی متمانەبن، بینە ئاراوە هەر بۆیە پیویستە هەمو چەشنە راڤەو تەفسیرکردنیکیان لەچوارچیوەی گرژییە کۆمەلاّیەتیەکان‌و لەژیر کاریگەری یاسا بگۆرەکاندا ئەنجامبدریت. هەر رەفتاریکی شیاوی پیناسەکردن، یاخود بابلیین شیاوی راڤەکردن، خاوەنی چوارچیوەیەکی کۆمەلاّیەتیەو هەموو چەشنە کردەیەکی شیاوی راڤەکردن، لەسنوری ئەودا رودەدات. لەروانگەی دریداوە ئەم چوارچیوەیە، وەك روپۆشە لاوەکیەکان، زیاتر دەکەونە ناوەوە، نەك دەرەوەی بەرهەمەکە. واتا گەربیت‌و سنور بۆ بلاّبونەوەی چەمکەکان دیاریبکەین، ئەوا ئەم سنوردارییە لەناوەوەی بەرهەمەکەدایە نەك لەدەرەوەیدا.

گومان لە پیگەی پراوپری مانادا:

بیگومان ئەو بزمارە چکۆلەیەو ئەو کونەی بەهۆی روناکیەکەوە دەرکەوتون، بەهەوەنتەو بی مەبەست وینە نەگراون‌و لیرەدا نەك هەر نیگا، بەلکو ئەندیشەی قولّ‌و بزیویش بەرەو خۆیان رادەکیشن. بەلاّم ئایا ئەم دوو رەگەزە وردو گچکەیە بۆچی لەم تابلۆیەدان‌و دەشی چ پەیوەندیەکیان بەمانای ئەم بەرهەمەوە هەبیت؟ وەلاّمیکیان ئەوەیە کەدەشی وەك دوو رەگەزی بیمانا کەبەشیك لەنواندنی راستەقینەی وینایی لەئەستۆ دەگرن‌و لەبی ریوایەتی تابلۆکەدا رۆلیکی ناریوایەتیانە دەگیرن، لەقەلەمبدەین. بەلاّم ئەمە نیشانەی بیرکردنەوەی ساویلکانەیە. ئایا ئەم دورەگەزە بەشیوەیەکی سومبولیانە ئاماژە بەبایەخی "رۆژی حەشر"و وینەی ژنەکە نادەن؟ بەواتایەکی تر ئایا پەیوەندی هەنوکەیی نیوان تابلۆی "رۆژی حەشر" بەوینەی ژنەکەو ئەو کارەش کەئەنجامی ئەدات،

پێشتر بەشێوەیەکی تر بووە؟ گەر هاتباو تابلۆکە بەم بزمارە یاخود نەختێ ئەولاترەوە واتــە بەشوێنی ئـەو کونـەی کەپێشتر بزمـاری تیا بـوە، هەلبواسرایە، نەدەهاتــە نـاوەندی وینەکـەوەو یارمــەتی یەکسـانی نیگـایی نەئـەدا؟ لەحالـەتی ئێسـتایدا ژنەکـە دروسـت لـەژێر وینــەی پــەروەردەگاردا وەسـتاوە ئەمــەش جەختکردنەوەیە لەسەر پەیوەندی نێوان داووەریو هەلسەنگاندن، وەلی سەری ژنکە بەجۆرێك ئەو بەشەی تابلۆکـەیدا پۆشیوە کەلێکجیاکردنـەوەی فریـادرەسو گوناهکارەکان مەحالەو بەشێوەیەکی سومبولیانە ئاماژە بەو راستیە دەکات کەسنوری نێوان چاكو خراپ، بەتالە موویەکەوە بەندە. بەلاّم کـاتێ دەسـتەویەخە بوون لەگەلّ ئەو مانایانەدا، واتە دروست ئەو دەمەی کەپیمانوایە لەماناگـەلێ شیاو نزیکبوینەتـەوە، بیرماندەکەویتـەوە کـە لەتابلۆیـەکی هونـەرییو رەنـگو روناکیو هاوسانی نیگاییو شێوەکاریی دەنۆرین نەك لەژورێکی راستەقینەو روداویـك کەئـەم هـەموو راڤـەو تەفسـیرە هـەلبگرێت. ویـرای هـەموو ئەمانـەش دلەراوکێ دەستبەردارمان نابێت. ئەگەر ئەمەتەنها تابلۆیەکەو مەبەست نمایشکردنی رەنگو تیشكو یەکسانی نیگاییانەیـە، ئـەوا وینـەکیش چ پیویسـتیەکی بەدەرخستنی ئەم بزمارو کونەکەی تەنیشی هەبوە؟ ئایا لەکاتی تۆمارکردنی ئەم دیمەنەدا شـوێنی تـابلۆی "رۆژی حەشـر"یشـی گۆریـوە؟ ئایـا بەرلـەوەی ئـەم تابلۆیە بـەم شـوێنەوە هەلواسێت ، دواتـر شـوێنی هەلواسـینەکەی گۆریـوە؟ واتـە سـەرەتا بەشـوێنی کونەکـەوە هەلواسـراوە، پاشـان بەبزمارەکـەوە، دواجـار گوازراوەتەوە شوێنی ئێستای؟ ئەگەر ژورەکە ژورێکی راستەقینە بوایە، ئەوا دەکرا بەهۆی ئەوکونو بزمارەوە ئەوە قبولبکرێت کەپێشتر تابلۆکـە بـەدیوارێکی ترەوە یاخود وینەکیشەکە لەژورێکی ترەوە گواستویەتیەوە بۆ شوێنی ئێستای. باشە، ئەم هـەموو وردەکاریانـە بۆچی، ئـەم تابلۆیـە کەبـەم شـێوەیە یەکسـانی خامەکە تێکدەدات، واتە لەخامێکدا کەبابەتە سەرەکیەکەی یەکسانیو هەلسـەنگاندنە، رۆلێکـی تێکدەرانـە دەگێریت. بـەلاّم ناچـارین گـوێ لـەو راستیەش بگرین کە لەم تابلۆیەدا یەکسانی نیگای گرنگ نیە. ئامانجی سەرەکی لەم تابلۆیـەدا نمایشـکردنی پـەیوەندی سـومبولیانەی نێـوان داوەریو ئـەو کارەیـە کـە ژنەکە ئەنجامیدەداتو، هەر ئەم یەکسانیە ئەندیشەییە، لەلایەك یەکسانی نیگایی دەگەیەنێتو لەلایەکی ترەوە تێشکدەخاتە سـەر ئاسـتەنگی فەراهـەمکردنی سـازگاری لـەنێوان "هەلسـەنگاندن"و "داوەریکـردن"دا. هەنوکـە ئاسـتەنگیو دژواری فەراهـەمکردنی یەکسـانی لـەنێوان داوەری هــزریو هەلسـەنگاندنی بابەتیانەدا، شێوەی سومبولیانەی دژواربونی خولقاندنو کیشانی وینەکە بەخۆیەوە دەگرێت. یەکسانی تابلۆکە خۆی بەهێلّو سەنتەری وینەکەوە نەبەسـتۆتەوە، ژنەکە ئاوسەو یەکسانی تەواوەتی ئەو دەمە دیتەدی کـەمندالێك لـەدایکبێتو لەبـەکارهێنانی رەگـەزەکانو فـەزای وینەکـەدا رۆلـی هـەبێت. کەواتـە تـەواوی تێکستو باکگراوندی چیرۆکی تابلۆکـە لەسـەر بنـەمای تێکسـتێکی پێشـوەختی مێژوییو بیۆگرافیانەوەیـە. بەواتایـەکی تـر تێکسـتی تابلۆکـە، هـەروەك لەدایکبونی منالّ، زادەی پزدانی راستیە. بینەر دەتوانی لەتابلۆکە بروانێتو گوێ بۆ ریوایەتە ساکارەکەی شلبکات، هەروەك چۆن کردەی داهێنانی هونەریو وینەکیشانەکەشی هەلقولاّوی بینینو بیستن بووە. بەرهەمێك کەپێدەچێت لەهەموو چەشنە بیرکردنەوەیـەکی پێشـوەختو مەبەسـتی سـەرەکی جیـا کرابێتـەوەو فۆرمێکی ساکارو سەرەتایی بەخۆیەوە گرتبێت.

ئەوەی تائێرە گوتراوە پێدەچی شیاوی قبولکردن بێت، بەلاّم گومـان لەوەدا نیـە کەئەمـە جـۆرە دلخۆشـکەریەکی نیگاییانـەیـەو نـاتوانی بنـەمادارو جێـی متمانەبێت چونکە بەناچار ئەم پرسیارەش دینێتە گۆری کە لەبەرچی وینەکیش لەبری گواستنەوەی تابلۆی "رۆژی حەشر"، شـوێنی وەسـتانی ژنکـەو گۆشـەی تیرشوانینی خۆی نەگۆریوە؟ بەرجەستەکردنی ئـەم پرسـیارە روداوێکـی چاوەرواننـەکراوی بەدواوەیـە. لـەپرێکدا تـەواوی دیمەنەوشكو بێدەنگەکـە دەخرۆشێت بێدەنگی دەشـکێتو بینـەر هەسـتدەکات وینەکیشـەکە دەکەوێتـە جولـە تـاکو گۆشـەی تیروانینی خـۆی بگۆرێـت، ژنەکـەش دەجولێـتو چـەند هـەنگاوێك لەملاترەوە دەوەستێت.

ناتوانین هیچ مانایەکی فرۆماتیکیانە بەم بزمارو کونە ببەخشین، وەلێ گومانیشی تیـدا نیـە کەبزمارەکـە چەشـنی چەخماخـەیەك ئەندیشـەی بینـەر وەگـەر دەخات. بینـەر بـەر لـەدیتنی ئـەم کـونو بزمـارە، بەدلەرواکێیـەکی کـەمترەوە لەتابلۆکـەی دەروانـی، بـەلاّم ئێسـتا بـەهۆی زانیـاری لەسـەر دیکانسراکشـنی پۆستمۆدێرنیستیانەوە، دەتوانـی لەروانگەیـەکی بـەرفرە تـرو تیـروانینێکی پێشـکەوتوانە تـرەوە لەتابلۆکـە بروانێـت. بەمچەشـنە بەرهەمــە هونەریەکـەش لەگۆشەنشینی دەرباز دەبێتو چیدی تەنیا نابێت چونکە ئەندیشەی بینەر ئاوێتەی دەبێـت. ئێسـتا "ژنو تـەرازوو"ی ڤرمـیر وەسـتاوو بـێ جولـە نیـە، ئەگـەر ریوایەتێك دەرنابرێت، هێندە هەیە کەخۆی ریوایەتی خولقانی خۆی دەگێریتەوە.

شایانی باسە کەدیکانستراکشنی ئەم نواندنە نیگاییە تەنها کاتێك دەستەبەر دەبێت کـەوەك تێکسـتێکی نوسـراوەیی بخوێندرێتـەوە ئەمـەش چارەنوسـی نەگۆری هێما نیگاییەکانە کەبەردەوام بژیوی خۆیان لەپزدانی ئەدەبیاتەوە هەلدەمژن. بەهەرحالّ ئـەم خوێندەوەیـەش هـەروەك خوێندنـەوەی ئـەدەبیات، شـیعر، مێژووی هونەرو هەر ریوایەتێکی تر، ئەگەر لەریگەی تیروانینو شێوازێکی دیکانستراکشنیانەوە بێت، ئەوا ماناو راڤەو تەفسیرەکان دەگۆرێـتو تێکسـتێکی جێگرەوە فەراهەمدەکات.

پەراویزەکان

* گالیڤەر: ئەو کەسێتیە سینەمایییە کە هەندێکجار دەکەوێتە ناچەیەکەوە مرۆڤەکانی لەچاو ئەودا گرگنو قەزەمنو هەندێکجاریش دەکەوێتە ناوچـەی واوە کـەخۆی لـەچاو ئـەواندا گرگنو قەزەمە.

١- سەرەرای ئەم نمونانەش، نوسەرانی وەك (نستۆرگارسیا کانسلینی، میرکۆلایر، جرار دۆ مۆسکۆیرا، گۆیلەر موگومزیناو ماری کامرۆن)یش هەرکام رۆلی کلتوریان گیراوە.

٢- لەبابەتیکدا لەژیرناوی "کارنامەء کرامین سال؟" لەگۆڤاری ئادینەی ژمارە ١٢٦/١٢٥ی نەورۆزی ١٣٧٧، کردوەو تایبەتمەندیەکانیم رونکردۆتەوە.

٣- گاردین ١٩٩١/١/١١ (The Reality Gulf)

٤- لیبراسیۆن، ٢٩ی مارت ١٩٩١.

٥- ڤالپۆل (١٧٤٨)...و بەشەکانی مالی بەمۆدیرنیزەکراو.

٦- تری ئیگلتۆن لەکتیبی (Capitalsm, Modernism and postmodernism) پییانوایە کەپارۆدی مۆدیرنیستیانە نەك هەر روکەشە، بگرە کیچیشە، چونکە ئاماژەکانی بۆ میژوو، نەنۆستالجیك و نەئیستاتیکیانەیە، کانت فرامپۆنیش لەکتیبە سەرنجراکیشەکەیدا بەناوی Twards a critical Regionalism، نەبونی شیاویتی دابەزین بۆ توخمگەلی رازاندنەوە، بەبەلگەکانی جیمسۆن و ئیگلتۆنەوە زیاد دەکات.

٧- جراردۆ مۆسکۆیدا، کیچ وەك "سەلیقەی خراپ لەفۆرمی چاکدا" پیناسە دەکات.

٨- Avant- Gard and Kitsch(١٩٣٩) کە لە Partisan Review لەچاپدرا. گرینبیرگ ئەوەیکە لەگەڵ مۆدیرنیزمەکەی ئەودا کۆك نەبوایە بەکیچ ناویدەبرد. ئەم بابەتە لەیەکەمین بەرگی کۆمەلە بابەتەکەیدا بەناوی Perceptian and Judgment(١٩٨٦)، هاتوە.

٩- بابەتی سلستی ئۆلال کۆئیا، کەلەژیر ناوی (Beyond the fantastic) "١٩٩٥" هاتووە، یەکیکە لەسەرچاوە، بەهادارەکان بۆ خویندنەوەی ئەم دیاردەیە، کەتیایدا بەنیگایەکی وردبینانەوە لەروخسار نیگاری کیچ دەکۆلیتەوە.

١٠- بابەتی Notes on Camp(١٩٦٤) نوسینی سۆزان سوتناگ، کە لەکۆمەلە بابەتەکەیدا، Against Interpretion(١٩٩٦) هاتووە، یەکیك لەسەرچاوە گرنگەکانە بۆ ناسینی ئەم ئیستاتیکا گروپچیتیە.

١١- بۆ نمونە تایبەتمەندیی بونیادگەریی (لیڤی ستراس)، تویژینەوەی بونیادگەلی نەگۆرو هاوسەنگ، یاخود هەماهەنگیەکانی فۆرمیکە کەلەسروشتی خودی مرۆڤدا رەنگئەداتەوە.

١٢- سەرەرای لیڤی ستراس، (ژاك دریدا)ش لەو باوەرەدایە کەهیچ پنتیکی کۆتایی لەمیژودا نییە هەروەها میشیك فۆکۆ لەکاتی نوسین لەبارەی میژووەوە، هیچ جۆرە راوبۆچونیکی گەشەکردن لەبەرچاو ناگریت. یەکیك لەمەسەلەکانی دریداو میشیل فۆکۆ ئەوەیە کەهچیکامیان لەم رەهەندە تایبەتەدا، "تیۆری گەوهەورزات" یان نییە بەلام نوسینەکانی لاکان لەسەر بنەمای ئەم تیۆریەو هۆکارەکەشی کاریگەریی وەرگرتنیتی لەفەلسەفەی هیگل و ئەو بەلینەی کەلەبەرامبەر دەرونزانیدا هەیەتی. بۆ خویندنەوەی زیاتری ئەم رەهەندە، کتیبی The Sayagamind (١٩٩٦) نوسینی لیڤی ستراس، هەروەها خویندنەوەی تیۆریەکانی ساسۆر، بلوم فیلدو بەتایبەتیش ئەوەی کەچۆمسکی "بونیادگەری روکەش"و "بونیادی کاکلدار" یارمەتیدەر دەبیت.

١٣- Ths Precession of Simuiacra (١٩٨٤)، ناونیشانی یەکیك لەکاریگەرترین ئەو بابەتەنایە کەبۆدریار لەمبارەیەوە نوسیویتی. بۆدریار بەتیروانینیکی دۆزەرەوانە، کەگوێ بەجیاوازییەکان نادات، جەخت لەسەر ئەوەدەکاتەوە، کەمیدیاکان راستەقینەیان پوچەلکردۆتەوە. بۆدیارد ئەمەی ناونا Simulacyizatono.

١٤- داریوشی ئاشوری هاومانای (خودبردار) (خۆگەر)ی لەفەرهەنگی زانستە مرۆییەکاندا تۆمارکردووە، هەروەها هاومانای (فرمانیك) لەبەرامبەر فەرهەنگۆکی کتیبی "سرگشتگی نشانەها" سەرگەردانی هیماکان (١٣٧٤)دا هاتووە.

١٥- لەدانانی ئەم هاومانایەدا خۆم قەرزارباری رینوینیو هاوفیکریی "ئەکبەر مەعسوم بیگی" دەزانم.

١٦- ئەو بابەت و نامیکانەی کەدریدا دەربارەی دیکانستراکشن نوسیونی بریتین لە: Otabiographies (١٩٤٥) ئەم بابەتە یەکیکە لەچروپرترین بەرهەمەکانی دریدا. لەبەشیکیدا تیشکدەخاتە سەر بەیاننامەی سەربەخۆیی ئەمەریکاو ئەو پرسیارە دینیتە گۆری کە چ شتیك ئیمزای ئەوکەسانە پیشتراستدەکاتەوە کەلەسەرەتادا ئەو بەیاننامەیان ئیمزا کردوە؟

١٧- بەشیك لەگوتاری دیکانستراکشن بەندە بەرەخنەی نیتشە لەبیناى سیستماتیکیانەی فەلسەفەی هیگلەوە، نیتشە وای بۆدەچووکە لەهەلە جۆراوجۆرەکاندا بۆ گەیشتن بەحەقیقەت لەریگەی مەنتیق یاخود ئەقلی تەجریدی، رستیك هەلەو چاوپۆشیکردن پەیرەوکراوە.

١٨- پۆلدمن، کەیەکیکە لەبنیاتنەرانی دیکانستراکشن رایوایە کەئەندیشەو مانا بەتەنها لەقۆرغی تیکست و بەرهەمی هونەریدا نییەو بەشیکی لەرەخنەو فەلسەفەی هونەردایە.

سەرچاوە:

تبارشناسی پست مدرنیزم- اصول ومبانی پست مدرنیزم - چاپ اول١٣٨٠/ص١٥-٥٥